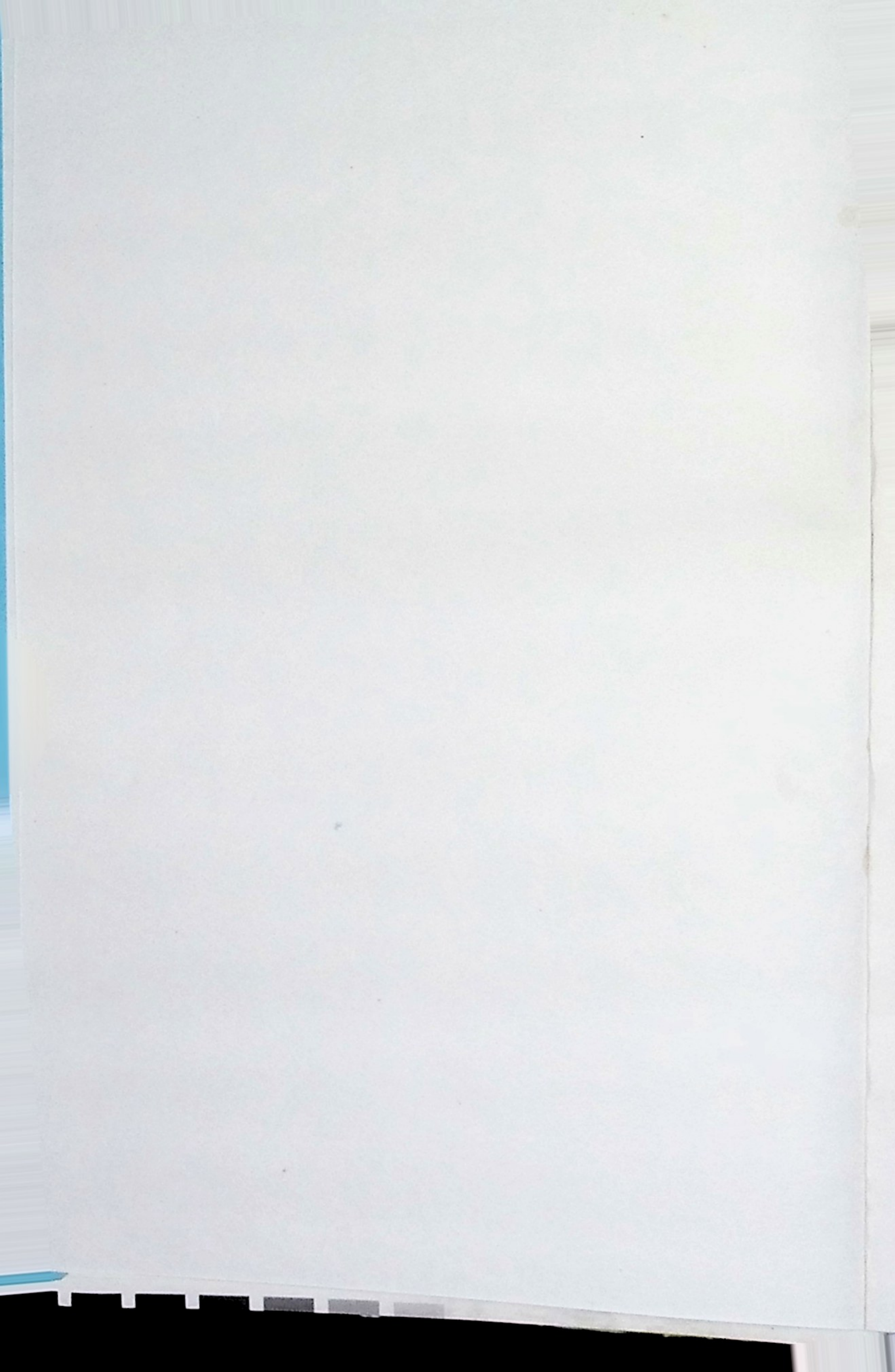
ਸੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ

ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ

ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ:

ਹਰ ਧੁਖ਼ਦਾ ਪਿੰਡ ਮੇਰਾ ਹੈ	(ਗ਼ਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	1985, 2007
ਅਗਨ ਕਥਾ	(ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	2000, 2003, 2010
ਮਨ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬਾਰੀਆਂ	(ਗ਼ਜ਼ਲ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	2003
ਖ਼ੈਰ ਪੰਜਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ	(ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	2005, 2006, 2009
ਧਰਤੀ ਨਾਦ	(ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	2006, 2008
ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਝਾਂਜਰ	(ਗੀਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	2006
ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ	(ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	2008
ਬੋਲ ਮਿੱਟੀ ਦਿਆ ਬਾਵਿਆ	(ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	1992, 1999, 2003, 2009
ਮੋਰ ਪੰਖ	(ਗ਼ਜ਼ਲ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ)	2010
ਕੈਮਰੇ ਦੀ ਅੱਖ ਬੋਲਦੀ	(ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਾਰੇ ਸਚਿੱਤਰ ਵਾਰਤਕ ਪੁਸਤਕ)	1999

ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਮੇਤ

ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ

(ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ)

ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ

Sheesha Jhooth Bolda Hai
Collection of Poems by:
Gurbhajan Singh Gill ©
113-F, Shaheed Bhagat Singh Nagar,
Pakhowal Road, Ludhiana-141013
e-mail : gurbhajansinghgill@gmail.com

ISBN : 978-81-7883-794-9

Rs. 100/-

2011

Printing and Bound In India

Published by:
Chetna Parkashan
PUNJABI BHAWAN, **LUDHIANA** (Pb.) INDIA
Ph. 0161-2413613, 2404928, Website: www.chetnaparkashan.com
E-mail: chetnaparkashan@sify.com, chetnaparkashan@gmail.com
Sub Off.: Qila Road, Opp. Bus Stand, **KOTKAPURA** (Pb.) INDIA
Ph.: 01635-222651
Printer : R.K. Offset, Delhi

*

ਪਿਆਰੇ ਬਾਪੂ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੇ

ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ

ਦੇ ਨਾਂ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸ਼ਬਦ ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ

ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ

ਛਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ

ਤਰਤੀਬ

ਮੁੱਖ-ਬੰਦ

ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ 1940 ਦੇ ਕਰੀਬ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰੋ. ਮਦਨ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਧਿਆਪਕ-ਸਿੱਖਿਆ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੜੇ ਕੋਰੇ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਬਈ, ਮੈਨੂੰ ਟੈਨੀਸਨ ਤੇ ਬ੍ਰਾਊਨਿੰਗ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਅਰਥਾਤ 1940 ਵਿੱਚ ਉਹ 1890 ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਪਰਾਇਆ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਮਦਨ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜਿੰਨੀ ਬੇ-ਨਿਆਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵਲ ਪਰਾਇਆ ਹੋਣਾ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣ ਤੇ ਪਿਆਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਰਸੀਆਂ ਦਾ ਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਮੈਂ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਸ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਝੱਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਯੁਵਤੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਕਰੇ? ਉਹ ਬੇ-ਨਿਆਜ਼ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਜਾਵੇ?ਸੋ ਮੈਂ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਵੱਲ ਬੇਨਿਆਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਤੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਫ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਅਖਾਉਤੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਦਾ ਹਾਣੀ ਆਲੋਚਕ ਹਾਂ। ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਮੈਥੋਂ ਢਾਈ ਵਰ੍ਹੇ ਵਡੇਰਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇਵਲ ਗਿਆਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਛੋਟੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰਭਜਨ ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਚਾਲੀ ਪੰਜਤਾਲੀ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਛੋਟਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਹਾਣੀ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਂ? ਮੇਰੀ ਹਉਮੈ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਮੰਨਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ।

ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਹਾਣੀ ਤੇ ਮੈਂ ਤੀਹਵਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਲੱਗੇ, ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ, ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਕੋਈ ਨਾਟਕ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵੇਲੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। 1935 ਤੋਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਾਰਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੀ। 1935 ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਇਕਾ ਇਕ ਹੀ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਦੇ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ ਬਣੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾ ਲਿਆ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਤੇ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਸਾਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਥੋਂ ਉਚੇਰੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿਣਾ ਵਧੇਰੇ ਯਥਾਰਥਕ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਅਪਨਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਾਂ ਝੰਡਾ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਤੇ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਗੀ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਾਨੁਭੂਤ ਹੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਾਲੀ ਸੁਵਿਧਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਤਾਂ ਕੀ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਆਪਕ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸੀ ਸਾਮਰਾਜ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਘ੍ਰਿਣਾ। ਦੂਜੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੋਧ ਤੇ ਭਾਵ ਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਮਾਜਵਾਦ ਵੱਲ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਤੇ ਵਿੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲਹਿਰਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਭਾਵ-ਬੋਧ ਤੋਂ ਵੀ ਚੋਖੇ ਉਪਰਾਮ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਗੁਰਭਜਨ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਜ ਦੇ ਜਗਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਥਾਪਤ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂਤ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਲ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉੱਠਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਭਾਂਤ ਸਾਮਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਦਾ ਉਹ ਦੁਖਾਵਾਂ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮਨ-ਅੰਤਰ ਦੀ ਪੀੜ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਸ਼ਾਮ ਢਲੀ ਹੈ
ਘਰ ਵੱਲ ਪਰਤ ਰਹੇ ਨੇ ਲੋਕੀਂ
ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਧੌਣ ਟਿਕਾਈ
ਕਿਹੜੇ ਨੇ ਇਹ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ ਟੁੰਡੇ ਲੋਕੀਂ ?
ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ
ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਤੁਰਦੇ ਨੇ

ਸ਼ਾਮ ਢਲਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ
ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਨੱਸ ਤੁਰਦੇ ਨੇ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ? ਨਿੱਤ ਦਾ ਇਹ ਬੌਣਾ ਜੇਹਾ ਜੀਵਨ
ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਮੜ੍ਹ ਕੇ
ਮਾਣ ਜਹੇ ਨਾਲ ਹਿੱਕਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਫਿਰ ਤੁਰਦੇ ਨੇ।

(ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ)

ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕ ਸੱਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਨੱਸੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਕਿਸ ਹੋਰ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ? ਸਾਡੇ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਾਮਰਾਜ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਥਹੁ-ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰ ਖਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਗੁਰਭਜਨ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਪੂਰਵਕ ਬੋਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਰਨਾ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਡਰਾਉਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੋੜ੍ਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠੀ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਆਪਣੇ ਕੋੜ੍ਹ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਇਸ ਸਥਾਪਤ ਸ਼ਖਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪੂੰਜੀ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।

ਤੇ ਜੇ ਇਸਨੂੰ ਕਦੀ ਭਾਉਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੇਤਾ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਇੱਛਾ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ-

ਮੇਰੇ ਮਰਨੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਆਰੇ
ਮੇਰੀ ਰਾਖ਼ ਜਹਾਜ਼ੀਂ ਲੱਦ ਕੇ
ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਸਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ

(ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼)

ਇਸ ਦਾ ਮਨ ਇਸ ਪਾਜ ਨੂੰ ਉਘਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਵਰਜਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਹੀ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਅੰਗ ਇਕ ਤਿੱਖੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਖੋਭ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਅੰਗ ਉਸ ਪੁੱਤਰ ਉੱਤੇ ਖ਼ੂਬ ਢੁਕਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਯਾਰ 'ਗੋਡਿਆਂ 'ਚ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ' ਸੋਚਦੇ ਹਨ:

ਬਾਪੂ ਦੀ ਹੰਡਾਲੀ ਇਕ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਟੱਬਰ ਸਾਰਾ
ਕਿੱਦਾਂ ਮੈਂ ਵੰਡਾਵਾਂ ਉਹਦਾ ਭਾਰ ਨੀ
ਅੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਪੁੱਤ ਤੇਰਾ ਰੋਜ਼ ਨਿੱਤ
ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਲੰਘ ਜਾਵੇ।

***

ਮੱਝੀਆਂ ਦੀ ਖੁਰਲੀ ਤੇ ਪੱਠੇ ਸਾਡਾ ਬਾਪੂ ਪਾਵੇ
ਦੁੱਧ ਸਾਰਾ ਉੱਚੇ ਘਰੀਂ ਜਾਏ
ਮਾਏ ਨੀ ਮਾਏ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤ ਦੱਸਣੋਂ ਸ਼ਰਮਾਏ
ਕੱਢੇ ਜੋ ਆਵਾਜ਼ ਮੂੰਹੋਂ ਪੁੱਤ ਤੇਰਾ ਬਾਂਕੜਾ ਨੀ
ਪੈਣ ਉਹਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਹਲਕਾਏ।

(ਗੀਤ)

ਸਾਡੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਏਨੀ ਬੌਣੀ ਕਿਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਸਾਹਮਣੇ ਏਨੇ ਬੌਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ। ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਦਵੰਦੀ ਸਾਂ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਦਵੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਆਸ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ-

ਟੁਰਨਾ ਏ ਕਾਫ਼ਿਲਾ, ਜਹਾਨ ਹੋਣੈਂ ਨਾਲ ਇਹਦੇ
ਪੁੱਟਣਾ ਏ ਖੋੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਬੋੜ੍ਹ ਨੀ।

(ਗੀਤ)

ਬੱਸ, ਲੈ ਦੇ ਕੇ ਇਤਨਾ ਹੀ ਦਾਈਆ ਹੈ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ!

ਸਭਿਅਤਾ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਹਿਮ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ 'ਬਾਵਰਦੀ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ' ਨੱਚਦੀ ਹੈ, ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਭਜਨ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵੈਰਾਗ਼ ਹੈ।

ਜਦ ਗਿੜ੍ਹਦੇ ਪਹੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗਿੜ੍ਹਦੇ
ਕਦੇ ਹਾਦਸੇ ਵਿਚ ਨਾ ਮਰਦੇ
ਨਾ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ ਕੋਈ
ਹੱਲ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਸੀ

(ਬਨਾਮ ਸਭਿਅਤਾ)

ਕੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਅਮਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ 'ਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਘੁੱਗੀ' ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਿਰਜ਼ਾ ਗਾਲਿਬ ਦਾ ਸ਼ਿਅਰ ਹੈ।

ਮੁਨਹਸਰ ਮਰਨੇ ਪਿ ਹੋ ਜਿਸ ਕੀ ਉਮੀਦ
ਨਾ-ਉਮੀਦੀ ਉਸ ਕੀ ਦੇਖਾ ਚਾਹੀਏ।

ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਆਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ ਕੋਈ ਜਾਂ ਇਹ ਆਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਬਿਲਕੁਲ ਛੱਡ ਚੁੱਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਯੁਵਕ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ-

'ਤਪਦਾ ਮੌਸਮ ਠਰ ਜਾਵੇਗਾ'
'ਲੱਗੀ ਗਾਹ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗੀ'
ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਨਦੇ

(ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ)

ਕੀ ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਹ ਯੁਗ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਫ਼ਰ ਪਿਆ ਓਨਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ?

ਕੀ ਸੱਚ ਹੀ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪੈਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਝਾਂਜਰ ਛਣਕਣ ਨਾਲ ਤਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ? ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਠੀਕ ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਤੇ ਤਾਲ ਉੱਤੇ ਨੱਚਦੇ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਗੁਰਭਜਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੰਗਾਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਇਹ ਵੰਗਾਰ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਹ ਵੰਗਾਰ ਦੇਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਵੰਗਾਰ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਅਰੇਬਾਜ਼ੀ ਆਖ ਕੇ ਛੁਟਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਸੱਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਵੰਗਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ 1937-47 ਵਿਚ ਤੇ 1977-78 ਵਿਚ ਯੁਗਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਇਤਨੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਸਾਥੋਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ। ਕੀ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਉਗਾ ਦੇਂਦੇ ? ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਕੇਰਲ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨ, ਇਹ ਏਨੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਕਿਉਂ ਪਾ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ ਹਨ ?

1975-77 ਦੇ ਆਪਿਤੀਕਾਲ (ਐਮਰਜੈਂਸੀ) ਉਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਗੁਰਭਜਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ-

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਲੁੱਟ ਲਈ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹਾਂ
ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਮੇਰਾ ਬੁਲਡੋਜ਼ਰ ਢਾਹ ਗਏ
ਠੱਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਨ੍ਹ ਫਿਰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਬੁੱਕਦੇ
ਧੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਪਾਲੀਆਂ ਕਣਕਾਂ ਮਿੱਧਦੇ ਫਿਰਦੇ

(ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਵਾਪਿਸ ਕਰੋ)

ਪਰ ਗੁਰਭਜਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਸਿਰ ਹੋਵੇ ਸਹੀ
ਸੀਸ ਕਦੇ ਵੀ ਝੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਤੇ ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਵੀ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੀਸ ਕਦੇ

ਮੰਗਿਆਂ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦੇ ਭਾਵ ਕਟਾਏ ਸੀਸ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਪਰ ਫਿਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਨਵਾਂ ਸੀਸ ਉੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਸੇਖੋਂਆਂ ਦੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਪੁਰਖੇ ਰਾਜਾ ਜਗਦੇਵ ਦਾ ਉੱਗਿਆ ਸੀ? ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਕਾਲੀ ਭੱਟਣੀ ਦੇ ਨਾਚ ਉੱਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੀਸ ਦੇਣਾ ਹੈ ਉਹ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਉੱਗੇਗਾ?

ਇਹ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਾਂਗ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇਵੇਗੀ। ਮੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੋਂਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸੇ ਪੁਰਾਤਨਵਾਦੀ ਗਾਲਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਅਰਥ ਕੱਢਦਾ ਹਾਂ:

ਯਿਹ ਕਿਆ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਮਿਲੇ ਸਭ ਕੋ ਏਕ ਸਾ ਜਵਾਬ?
ਆਓ ਤੋ ਹਮ ਭੀ ਸੈਰ ਕਰੇਂ ਕੋਹਿ-ਤੂਰ ਕੀ।

ਸੋ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮੇਰੇ ਯੁਵਕ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰੋ, ਬਹੁਤੇ ਸਿਆਣੇ ਨਾ ਬਣੋ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੂਸਾ ਵਾਲੇ ਕੋਹਿ ਤੂਰ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੂਸਾ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਉੱਤਰ ਮਿਲੇਗਾ।

ਪਰ ਮੈਂ ਗੁਰਭਜਨ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਮ ਤੋਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਵਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੁਹਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਏ ਆਖਣ-

ਉਹ ਮੇਰਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਹੋਊ
ਤੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜਾ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੀ ਯਾਰਾ
ਕਈ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਵੜਿਆ ਨਹੀਂ

(ਭਰਮ)

ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਜੂਦ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਏਨਾ ਚਿੰਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਣਖ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਪੇਰੇ ਦਾ ਕੀਲਿਆਂ ਹੋਇਆ ਭਾਸਦਾ ਹੈ। ਮਰਹੂਮ ਗ਼ਾਲਿਬ ਪਾਸ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਸੀ- ਗਮਿ-ਇਸ਼ਕ। ਕਾਸ਼, ਇਹ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਗ਼ਮ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸ਼ਕ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ

ਪਿਆਰ ਦਾ ਗ਼ਮ ਸਹੇੜ ਸਕਦੇ।

ਅਲਬੱਤਾ! ਸੱਚ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰਭਜਨ ਆਖਦਾ ਹੈ:

ਜੋ ਸੁਣਨੋਂ ਤੂੰ ਝਿਜਕੇਂ
ਉਹ ਵੀ ਸੱਚ ਵਰਗਾ ਹੈ
ਸੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਸਤਰ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ
ਪਰ ਇਹ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ
ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਹੈ

(ਸੱਚ)

ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਡੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਯੁੱਗ ਦਾ ਹਾਣੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ

ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ
ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਕਤ ਪਰਖ ਸਕਨੈਂ
ਕੋਈ ਡਰ ਨਾ ਦੇਵੀਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਛੋਟਾ
ਟਿਚਕਰ ਕਰਨਗੇ

(ਤਪੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰ ਤੇ ਸੀਤ ਰਾਤ)

ਤਾਂ ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਡਰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਪੋਜ਼ ਹੈ, ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੀ ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਧਾਰਨ ਵਿਵਹਾਰੀ, ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਡਰ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਭਜਨ ਨੇ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਤੇ ਵੀ ਹੱਥ ਅਜਮਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਨਾਂ ਕਿ ਗ਼ਜ਼ਲ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਬੈਂਤ ਕੋਰੜੇ ਛੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਗ਼ਜ਼ਲ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਲਪ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ- ਤੇ ਜੇ ਕਿਤੇ ਇਹ ਸਾਡੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆ ਹੀ ਆ ਵੜਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਆ ਵੜੇ। ਗੁਰਭਜਨ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਗ਼ਜ਼ਲ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਗਿਆਤਵੇਸ ਵਿਚ ਆ ਵੜੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ 'ਚ ਆਈਆਂ ਹਨ ਇਹ ਗ਼ਜ਼ਲ ਹੈ 'ਮੋਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ'।

ਬੜਾ ਚਿਰ ਜੀ ਲਿਆ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਦਿਆਂ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਡਰ ਕੇ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਝ ਸਾਂ ਜਿੰਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਮਰ ਮਰ ਕੇ
ਇਹ ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਐਵੇਂ ਦਰ-ਬਦਰ ਨਹੀਂ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ
ਇਹ ਝੁਕਿਆ ਜਦ ਵੀ ਝੁਕਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਝੁਕਿਆ ਤੇਰੇ ਘਰ ਕਰਕੇ

(ਗ਼ਜ਼ਲ)

ਦੁਬਿਧਾ ਦੁਚਿੱਤੀ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਰੋਗ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਰੋਗ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਦੌਲਤ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਦੀ ਅਖਾਉਤੀ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਤੋਂ ਏਨਾ ਡਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਵੰਗਾਰ ਨੂੰ ਨਿਹੋਰੇ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਬਰ ਵਿਚ ਅੱਜ ਤੁਰ ਜਾਵਣ ਨੂੰ,
ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ,
ਇਹ ਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਹਾਂ
ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕੀਕਣ ਅੰਬਰੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਾਂਗਾ ?
ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕੀਕਣ ਤਾਰੇ ਤੋੜ ਸਕਾਂਗਾ।

(ਦੋਚਿੱਤੀ 'ਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ)

ਮੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅੰਬਰੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇਗੀ, ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਜੁ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਬਹੁਤੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰੇ ਤੋੜਨ ਦੇ ਤੁਲ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਅਸਾਂ ਉਹ ਤਾਰੇ ਤੋੜ ਲਏ।

ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਤਾਰੇ ਤੋੜਨ ਨੂੰ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ 1958 ਵਿਚ ਤਾਸ਼ਕੰਦ ਗਿਆ ਸਾਂ ਤਾਂ ਉਥੇ ਇਕ ਯੁਵਕ ਮਿਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਸਭ ਕੁਝ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਾਹਦਾ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਹਰ ਚੀਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਸੁਆਦੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਫ਼ਰਮਾਇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਏਨਾ ਬੇਸੁਆਦੀ ਨਾ ਸਮਝੋ। ਇਸਦੇ ਇਸ਼ਕਾਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਟੇ ਰਹੋ, ਜਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁਰਗਾਬੀ ਨਾ ਬਣੋ।

ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ
ਪ੍ਰੋ.ਫੈਸਰ ਈਮੈਰੀਟਸ
ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਦਾਖਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ)
29 ਜੁਲਾਈ 1978

ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ

ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਇਹ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਢਲੀ ਹੈ
ਆਸਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀ
ਬਿਨਾ ਚੋਗਿਉਂ ਮੁੜ ਆਏ ਨੇ

ਬਿਨ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਫ਼ਤਰੋਂ ਮੁੜ ਗਏ ਕਾਰਡ ਵਾਂਗੂੰ
ਵਿੱਥਾਂ ਵਿਰਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ
ਆ ਕੇ ਉਲਝ ਗਏ ਨੇ

ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਇਹ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਢਲੀ ਹੈ
ਮਹਿਬੂਬਾ ਦਾ ਪੱਤਰ ਬਲਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲਾ
ਘਰ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਪੈਂਦੇ ਹੀ
ਇਕ ਦਮ ਅੱਗ ਤੋਂ ਰਾਖ਼ ਬਣ ਗਿਆ
ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਟਹਿਕਣ ਦੀ ਥਾਂ
ਦਾਗ਼ ਬਣ ਗਿਆ

ਇਹ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਕਿ ਸੁਪਨੇ ਮਾਤਮੀਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ
ਬਰੂਹਾਂ ਮੱਲ ਬੈਠੇ ਨੇ
ਕਾਲੇ ਸਿਆਹ ਚਿਹਰੇ ਲਟਕਾਈ
ਵਾਲ ਖਿੰਡਾਈ
ਕਿਸਦਾ ਪ੍ਰੇਤ ਡਰਾਵੇ ਦੇ ਦੇ ਘੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਸ਼ਾਮ ਕਿਹੀ ਹੈ ?
ਵੱਸਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਾਇਆ ਵਾਂਗੂੰ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਸੜਕਾਂ ਨਾਗਣੀਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ
ਦੋ-ਮੂੰਹਾਂ ਤੋਂ ਡੱਸ ਰਹੀਆਂ ਨੇ
ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਜਾਵੇਂਗਾ ?
ਕਹਿ ਹੱਸ ਰਹੀਆਂ ਨੇ

ਸ਼ਾਮ ਢਲੀ ਹੈ
ਘਰ ਵੱਲ ਪਰਤ ਰਹੇ ਨੇ ਲੋਕੀਂ
ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਧੌਣ ਟਿਕਾਈ

ਕਿਹੜੇ ਨੇ ਇਹ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ ਟੁੰਡੇ ਲੋਕੀਂ ?
ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ
ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਤੁਰਦੇ ਨੇ
ਸ਼ਾਮ ਢਲਦਿਆਂ
ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ
ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਨੱਸ ਤੁਰਦੇ ਨੇ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਓਂ ?
ਨਿੱਤ ਦਾ ਇਹ ਬੌਣਾ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ
ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਮੜ੍ਹ ਕੇ
ਮਾਣ ਜਹੇ ਨਾਲ
ਹਿੱਕਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਫਿਰ ਤੁਰਦੇ ਨੇ

ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਇਹ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਢਲੀ ਹੈ
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ
ਝਾਤੀ ਪਾਉਣੋਂ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
ਕਿੰਜ ਦਾ ਕੋੜ੍ਹ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹੱਡੀਂ ਰਚ ਚੁੱਕਾ ਹੈ
ਨਹੀਂ! ਨਹੀਂ! ਇਹ ਕੋੜ੍ਹ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਪਦਿਕ ਮਾਰੀ ਕੌਮ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਬਣਿਆ
ਉਸਦੇ ਹੱਡੀਂ ਕੋੜ੍ਹ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਤੁਰਿਆ
ਗੰਦੇ ਨਾਵਲ
ਬਲਿਊ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਤੱਕਦਾ ਬਾਬਲ
ਕਿਸੇ ਬੇਟੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਦੀਆਂ ਯਾਰੋ ਰੀਝਾਂ ਰੱਖਦੈ

ਸ਼ਾਮ ਢਲੀ ਹੈ!
ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਲ ਅੱਜ ਫੇਰ ਜੁੜੀ ਹੈ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਰੰਗਲੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਚਰਚਾ ਹੈ
ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤੀਕ ਦਾ ਹਰ ਪਲ
ਅੱਖ ਵਿਚ ਪਏ ਕਸੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਰੰਗ ਬਰੰਗਾ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਬਾਪੂ ਹੂੰਘ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਮਾਂ ਬੀਮਾਰ ਦਾ ਗ਼ਮ ਹੈ

ਆਉਂਦੀ ਰਾਤ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ
ਤੇ ਅਗਲੇ ਡੰਗ ਦਾ ਝੋਰਾ
ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਡੰਗ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੀਹ ਕਰਦਾ ਹਾਂ
ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਫੱਟ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ
ਥਲ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਦਾ ਹਾਂ

ਕਿੰਜ ਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸ਼ਾਮ
ਕਿ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਮੇਰਾ ਖੱਖਰੀ ਚਿਹਰਾ
ਚੰਦਰਾ ਅਜੇ ਸਬੂਤਾ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਮਨ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ
ਤੇਰੇ ਸ਼ਬਦ-ਕੋਸ਼ ਵਿਚ
ਖਰ੍ਹਵੇ ਅੱਖ਼ਰਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਕਿਉਂ ਹੈ
ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਭਟਕਣਾ
ਤੇਰੇ ਪੱਲੇ ਆਮ ਕਿਉਂ ਹੈ ?
ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੋਲਾਂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਐਵੇਂ ਬੋਲ ਵਿਹੂਣਾ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਏਂ

ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵਿਉਂ ਡਰ ਕੇ
ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਹੇ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਏਂ
ਕਿਉਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ
ਆਪਣੇ ਅਕਸ ਤੇ ਠੂੰਗੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਏਂ ?
ਤੇਰਾ ਏਦਾਂ ਸੁੰਨ ਬੈਠੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਰਨਾ

ਆਪਣੇ ਈ ਕੋੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਡਰਕੇ
ਤੂੰ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅਟਕ ਲਵੇਂਗਾ ?
ਇਹ ਬੇਚੈਨੀ ਉਮਰਾ ਭਰਦੀ
ਤੂੰ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਭਟਕ ਲਵੇਂਗਾ ?
ਅਜੇ ਤਾਂ ਗਲ ਵਿਚ ਰੱਸਾ ਪਾਇਆ
ਤੂੰ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਲਟਕ ਲਵੇਂਗਾ ?

•

ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼

ਦਿਲ ਦਾ ਰਾਂਝਣ ਬਹੁਤ ਨਿਚੱਲਾ
ਜ਼ਿਦ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਕੋਈ ਸਿੜੀ-ਸਿਆਪਾ
ਵਿੱਢ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਸੋਚ ਉਹਦੀ ਤੇ ਆ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ
ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਲ ਵਿਚ ਜਾਣੋਂ
ਝਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਸੱਚ ਵਰਗੇ ਨੰਗੇਜ਼ ਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ
ਭੀੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚ
ਗਿੱਠ ਗਿੱਠ ਲੰਮੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦਾ
ਸਾਹੋ ਸਾਹੀ
ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਹਲਕਾਏ ਕੁੱਤੇ ਹਫ਼ਿਆ ਰਹਿੰਦਾ

ਰੋਜ਼ ਦਿਹਾੜੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਵਿਚ
ਬਾਤ ਨਵੀਂ ਕੋਈ ਪਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ
ਕਿਉਂ ਮਾਂ ਦੇ ਹੀ ਲਾਡ-ਲਡਿੱਕੇ
ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸੂਹਾ ਸਾਲੂ
ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ ਪਾੜ ਰਹੇ ਨੇ
ਕੈਂਹ ਦੀ ਥਾਲੀ ਜੋੜੇ ਚੰਦ 'ਤੇ
ਕਿੱਦਾਂ ਜਾ ਕੇ ਚੋਰ ਉਚੱਕੇ
ਆਪਣੀ ਪੈੜ ਛਪਾ ਆਉਂਦੇ ਨੇ

ਜਦੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ
ਆਪਣੇ ਨੇਤਾ ਦੀ ਇਕ ਰਚਨਾ
'ਅੰਤਿਮ ਇੱਛਾ' ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ

ਬਿਨਾ ਝਿਜਕ ਤੋਂ ਵਾਂਗ ਜੁਆਕਾਂ
ਏਦਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਬਕਦਾ ਰਹਿੰਦੈ

ਇਕ ਸੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਾ
ਭੋਲਾ ਭਾਲਾ ਬੀਬਾ ਰਾਣਾ
ਰੁੜ੍ਹ ਪੁੜ੍ਹ ਜਾਣਾ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ
ਮਰਨੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅੰਤਿਮ ਇੱਛਾ'
ਵਰਗਾ ਹੀ ਕੁਝ
ਏਦਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਰੱਖ ਗਿਆ ਸੀ
ਮੇਰੇ ਮਰਨੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਆਰੇ
ਮੇਰੀ ਰਾਖ਼ ਜਹਾਜ਼ੀ ਲੱਦ ਕੇ
ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਸਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ।
ਮੇਰਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਹੁ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਇਕ ਪਲ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਣਾ

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਓਂ ? ਹਰ ਵੇਲੇ ਵੀ
ਪੋਲ ਉਘਾੜਨ ਦੇ ਵੱਲ
ਚੰਦਰਾ ਰੁੱਝਿਆ ਰਹਿੰਦੈ
ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਬਣਤ-ਬਣਾਉਤਾਂ ਘੜਦਾ ਰਹਿੰਦੈ
ਪਰ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ- ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਹੈ
ਮਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੁੱਝਦੀ ਹੈ
ਪੇਟ ਨਾ ਰੋਟੀ
ਹਰ ਗੱਲ ਖੋਟੀ
ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ

ਮਨ ਚੰਦਰੇ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਆਖੇ
ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰ ਕੇ ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਮਰਨਾ
ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਮੈਂ ਭੜੂਆ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ

ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਸੰਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਮੈਂ ਕਿਓਂ ਐਵੇਂ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋ
ਤੁਰਦੇ ਟੁੱਕਰ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ ਮਾਰਾਂ
ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਕੱਢਦਾ
ਜਦੋਂ ਜੇਬ ਵਿਚ
ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਬਿਨ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ

ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਧੀਆ ਹੈ
ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੇ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ
ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ
ਬੜੀ ਐਸ਼ ਹੈ

ਉੱਚੇ ਮਹਿਲ-ਮੁਨਾਰੀਂ ਵੱਸਦੀ
ਰਾਣੀ ਬਾਬਤ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਉਸ ਚੰਦਰੀ ਦੀ ਪਰਜਾ
ਜਿਸਨੂੰ ਮੇਰਾ ਫ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਜਿਸ ਮਹਿਫ਼ਲ ਵਿਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ
ਉਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਪਰ ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਸਮਝਾਵੇ
ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੱਸ ਰੋਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣੈ
ਤੇਰੇ ਲਈ ਹੁਣ ਵੈਦ-ਮਾਂਦਰੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆਵੇ
ਜਿਹੜਾ ਤੇਰੇ ਰੋਣੇ ਕੀਲੇ
ਜਿਹੜਾ ਤੇਰੇ ਕੋੜ੍ਹ ਮਿਟਾਵੇ
ਪਰ ਚੰਦਰਾ ਮਨ ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਬਹੁਤ ਨਿਚੱਲਾ ਜ਼ਿਦ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਕੋਈ ਸਿੜ੍ਹੀ ਸਿਆਪਾ
ਵਿੱਢ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

•

ਤੇਈ ਮਾਰਚ

' ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਗੁਰੂ ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਦੇ ਨਾਂ

ਕੇਹੀ ਉਹ ਸੋਗੀ ਸ਼ਾਮ ਸੀ
ਜਦ ਤੁਰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚੋਂ
ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਮੱਚਦੀ ਲਾਟ ਜਹੀ
ਸਤਿਲੁਜ 'ਚ ਆ ਕੇ ਬੁੱਝ ਗਈ

ਸੋਗੀ ਨਾ ਕਹਿਣ ਫੱਬਦਾ
ਕੇਹੀ ਉਹ ਸੂਹੀ ਸ਼ਾਮ ਸੀ
ਜਦ ਦੂਰ
ਦਿਸਹੱਦੇ ਤੋਂ ਲਾਲੀ ਪੱਸਰੀ
ਬੁੰਬਲ ਇਹ ਸਾਵੇ ਕਾਨਿਆਂ ਦੇ
ਲਾਲ ਸੂਹੇ ਕਰ ਗਈ
ਤੇ
ਉਸ ਲਾਟ ਦੇ ਪਿੱਛੇ
ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਸੀ
ਜੋ ਕੂਕਦੇ ਸੀ ਬਾਰ ਬਾਰ
ਬੁੰਬਲ ਇਹ ਸਾਵੇ ਕਾਨਿਆਂ ਦੇ
ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੇ

ਇਹ ਸਾਵੇ ਕਾਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਅੱਗ ਮੱਚੇਗੀ
ਤੇ ਸਾਵੇ ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ ਅੱਗ
ਬਦਲੇਗੀ ਨੁਹਾਰ ਕੌਮਾਂ ਦੀ
ਤੇ ਸੋਗੀ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਫਿਰ ਅਰਥ
ਮੁੱਢੋਂ ਬਦਲ ਜਾਵਣਗੇ।

•

ਬਨਾਮ ਸਭਿਅਤਾ

ਉਂਝ ਗੱਲ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਏ ਭਲਾ
ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਸਾਂ
ਤੁਰਨ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੀ
ਨਾ ਚੌਂਕ 'ਚ ਖਲੋਤਾ ਸੀ
ਕੋਈ ਬਾ-ਵਰਦੀ ਸਿਪਾਹੀ
ਨਾ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨਚਾਉਂਦਾ ਕੋਈ ਹਾਕਮ
ਕੀਹ ਕਪਟ ਸੀ ਤੇ ਕੀਹ ਨਿਰਛਲਤਾ
ਕਿਸਨੂੰ ਪਰਖ਼ ਸੀ ਗੱਲ ਦੀ

ਜਦ ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਪਹੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਿੜਦੇ
ਕਦੇ ਹਾਦਸੇ ਵਿਚ ਨਾ ਮਰਦੇ
ਨਾ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ ਕੋਈ
ਹੱਲ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਸੀ

ਉਦੋਂ ਨਾ ਈਸਵੀ ਸੰਮਤ ਤੇ ਨਾ ਹਿਜਰੀ ਤੁਰੇ ਸਨ
ਦਰਾਵੜ ਤੇ ਆਰੀਆ ਵੀ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ

ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ
ਕਿ ਸੜਕਾਂ ਭੀੜ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀਆਂ
ਤੇ ਉਮਰਾਂ ਸੜਕ ਤੇ ਦੁਰਘਟਨਾ 'ਚ ਮਰੀਆਂ

ਦਿਨੇ ਵੀ ਰਾਤ ਵੀ
ਬੱਸ ਸਹਿਮ
ਬਾ-ਵਰਦੀ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਨੱਚਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਇਹ ਸਭ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

•

ਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਘੁੱਗੀ

ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ
ਖ਼ੂਹ 'ਚ ਵੱਸਦਾ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ
ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਹੈ ਯਾਰ
ਨਾ ਡੱਡੂਆਂ ਨੂੰ ਭੇਤ ਤੇ ਨਾ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰ
ਕਿ ਟਿੰਡਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ

ਟਿਕਟਿਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਬੁੱਢੀ ਰਵਾਇਤ
ਕੀ ਜਾਣੈ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਕੀ ਅਰਥ ਦੇਂਦੀ
ਧੁੱਪ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਸੂਰਜ ਅਸਤਣ ਤੀਕ
'ਨਿਤ-ਨੇਮ' ਵਰਗੀ ਮਿੱਠੀ ਹਕੀਕਤ

ਅਮਨ ਦੀ ਘੁੱਗੀ ਕਰੂਪੀ
ਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਜੀਂਦੀ
ਨਾਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਡਰਦੀ
ਰੱਥ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਰਾਜਾ ਬੁੱਧ ਨਾਇਕ
ਕੌਣ ਸੱਚਾ ਕੌਣ ਝੂਠਾ, ਵਕਤ ਹੀ ਦੱਸੇਗਾ ਤਾਲ
ਖ਼ੂਹ ਦੀ ਗੁੰਮਨਾਮੀ 'ਚ ਲੱਥੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੂਰਤ
ਧੁੱਪ ਦੇ ਮਹਿਕਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੁੱਤ ਹੁੰਦੀ

ਧੁੱਪ ਜੋ ਸੂਹੀ ਸੁਨਹਿਰੀ
ਅਰਥ ਬੁੱਚੀ
ਧੁੱਪ ਜੋ ਨੰਗੀ ਹੀ ਘੁੰਮੇ
ਧੁੱਪ ਦੀ ਖੱਦੀ ਤੜਾਗੀ ਖਿਸਕ ਚੁੱਕੀ

ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੁਪਨੇ ਬਲੌਰੀ
ਦੇਵ-ਦੱਤ ਨੇ ਤੋੜ ਦੇਣੇ
ਗੌਤਮਾ! ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣੀ ਤੂੰ
ਘੁੱਗੀਆਂ ਕਾਵਾਂ ਦੀ ਕਾਹਦੀ ਸਾਂਝ ਹੁੰਦੀ
ਇੱਜ਼ਤਾਂ ਸੰਗ ਪਰਤਣਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ।

•

ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ

ਬੀਤੇ ਸਾਲੀਂ
ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ ਆਂ
ਅਸਲ ਨਕਲ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਦੀ ਸੀ
ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸ਼ੱਕਾਂ ਵਿਚ ਫਾਥੇ
ਮਿਲਣ ਤੀਕ ਸੀਮਤ ਸਾਂ ਰਹਿੰਦੇ
ਬਹਿਸ ਮੁਬਾਹਸਾ ਜਦ ਚੱਲਦਾ ਸੀ
'ਤਪਦਾ ਮੌਸਮ ਠਰ ਜਾਵੇਗਾ ?
ਲੱਗੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗੀ ?
ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਨਦੇ।
ਸਮਾਂ ਗਰਾਰੀ ਫਿਰ ਚੁਕੀ ਹੁਣ
ਰਾਤ ਬਚੀ ਓਨੀ ਹੀ ਬਾਕੀ
ਸੂਰਜ ਪਾਸਾ ਪਲਟ ਲਿਆ ਹੈ
ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਲੋਅ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ
ਫਿੱਕੀ ਜਹੀ ਤੇ ਬੇ-ਰਸ ਜਾਪੇ
ਪਰ
ਉਹ ਯੁਗ ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਗਿਆ ਹੈ
ਕਿਹੜਾ ਨਾਪੇ ?
ਵਕਤ ਦਾ ਪਹੀਆ ਘੁੰਮ ਚੁੱਕਾ ਹੈ
ਸਫ਼ਰ ਪਿਆ ਓਨਾ ਹੀ ਬਾਕੀ

•

ਤਪੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰ ਤੇ ਸੀਤ ਰਾਤ

ਯੁਗ ਉਹੀ ਹੈ
ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਤੂੰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਆਂ
ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਤਨ ਜਹੇ ਯੁਗ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਵਾਂ
ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਵਾਲੇ ਰਸਤਿਉਂ ਗੁਜ਼ਰੇ ਸਾਂ
ਨਕਸ਼ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਲੱਭੇ
ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਤੇਰੇ ਵੀ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੋਣ

ਤੂੰ ਸੋਚਦਾ ਹੋਣੈਂ
ਸੜਕ ਵਿਚ ਗੱਡਿਆ ਮਜ਼ਬੂਰ ਪੱਥਰ
ਸੁੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਰਾਤ ਨੂੰ
ਇੰਜ ਨਹੀਂ! ਉਹ ਤਾਂ ਸਰਦ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ
ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਪੈੜ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।
ਤੇ ਰਾਤ ਦੀ ਮਹਾਂ ਸੁੰਨਤਾਈ 'ਚ ਬੈਠਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ
ਕੌਣ ਜਗਦਾ, ਕੌਣ ਤਪਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ਠਰਦਾ

ਤੂੰ ਜੋ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਹੀ
ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਇਆ
ਤੂੰ ਕਿੰਜ ਦੱਸ ਸਕਨੈਂ
ਫੁੱਟਪਾਥਾਂ ਤੇ ਰੋੜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚੁਭਦੇ
ਹਾਂ! ਗਦੇਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਵੜੇਵੇਂ ਭਾਲ ਸਕਨੈਂ

ਮੈਂ ਬੁਰਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਚੰਗਾ
ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹਾਂ
ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਾਂ
ਜੰਗਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਹੋਵੇ

ਜਾਂ ਰੰਗਿਆ ਗਿੱਦੜ
ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ

ਕੰਦਰਾਂ 'ਚ ਲੁਕਿਆ ਮਾਣਸ, ਦੱਸਣੋ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ
ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ਕਾਹਦੀ
ਮੇਰੀ ਅਣਸ ਆਪ ਜਨਮਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਆਪਣੇ ਹਾਣ ਦੀ ਸਲੀਬ ਆਪ ਘੜਦੀ ਹੈ

ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ
ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਕਤ ਪਰਖ਼ ਸਕਨੈਂ
ਕੋਈ ਡਰ ਨਾ ਦੇਵੀਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਛੋਟਾ
ਟਿਚਕਰ ਕਰਨਗੇ

•

ਮਿੱਟੀ ਕੰਬਦੀ ਹੈ

ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਹੈ
ਨਾ ਮਹਿਕਾਂ ਵੰਡਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਨਾ ਮਿੱਟੀ ਮੁਸਕਰਾਈ ਹੈ

ਜੋ ਲੋਕੀਂ ਘੁੰਮਦੇ ਨੇ ਰਾਤ ਦਿਨ
ਮਨਹੂਸ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵਾਂਗ
ਸਰੇ-ਬਾਜ਼ਾਰ ਉਹ ਮੱਥਿਆਂ 'ਚ ਵੱਜਦੇ ਨੇ
ਮੈਂ ਉਹ ਵੀ ਲੋਕ ਤੱਕੇ ਨੇ
ਜੋ ਗੇਂਦਾਂ ਵਾਂਗ ਬੁੜ੍ਹਕਣ ਤੀਕ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਜਦੋਂ ਉਹ ਭਰ ਜਸ਼ਨ ਵਿਚ ਲੜ ਮਰਨ ਦੀ
ਸਹੁੰ ਚੁਕਾਂਦੇ ਨੇ
ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੁਸਤਾਖ਼ ਜਹੇ ਲਹਿਜ਼ੇ 'ਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ
ਤੇਰੇ ਕਿੰਨੇ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ? ਦੱਸ ਤਾਂ ਭਲਿਆ
ਕਿੰਨੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਲੜਦੇ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਰੋਜ਼ ਮਰਦੇ ਨੇ
ਤੇ ਮੇਰੀ ਏਸ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਤੇ ਉਹ
ਰੱਜ ਰੱਜ ਕੇ ਖਿਝਦਾ ਹੈ
ਇਹ ਸੱਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਖਰ੍ਹਵਾ ਹੈ
ਇਹ ਸੱਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੌੜਾ ਹੈ।

'ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਆਖਿਆ ਸੀ
ਕਿ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਖਲੋਤੀ ਹੈ ਲੜਾਈ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ ਪਰਤੇ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਤ ਨਹੀਂ ਆਏ
ਉਹ ਕਿੱਦਾਂ ਸੌਣਗੇ ਯਾਰੋ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀਰ ਨਹੀਂ ਆਏ

ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਬਹੁੜੇ
ਉਹ ਕਿੱਦਾਂ ਜੀਣਗੇ ਯਾਰੋ।

ਤੇ ਇਕ ਆਹ ਮਾਂ
ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਪੁੱਤ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਾਰਦਾ ਸੀ
ਹੁਣੇ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਹੈ
ਕਿ ਇਸ ਮਾਤਾ ਦਾ ਪੁੱਤ ਵੀ
ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੇ ਰਾਖ਼ ਹੈ ਬਣਿਆ
ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਮਮਤਾ ਵੀ ਮਿੱਟੀ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ
ਉਸੇ ਪਲ ਤੋਂ ਜਿਮੀਂ ਕੰਬਣ ਦੀ
ਇਕ ਲਹਿਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ

ਤੇ ਉਹ ਮਾਂ ਚੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ
ਕਿ ਅੱਜ ਜੋ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਮਰਿਆ
ਉਹਦੇ ਪੈਰੀਂ ਕਦੇ ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਵੀ
ਕੰਡਾ ਨਹੀਂ ਪੁੜਿਆ
ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਕੰਬਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ
ਮੇਰਾ ਹੁਣ ਗਰਭ ਸੱਖਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ?
ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਤੇ ਬਜ਼ਿਦ ਹਾਕਮ ਖਲੋਤਾ ਹੈ
ਜੋ ਮੇਰੇ ਬਾਲ ਨੇੜੇ ਟੰਗਦਾ ਹੈ
ਜੋ ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਤਲਾਮ ਕਰਨ ਤੇ
ਹੀ ਤੁਲਿਆ ਹੈ

•

ਬਾਤ ਮੁੱਕੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ

ਬਾਤ ਮੁੱਕੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਲੇ
ਪਲ ਕੁ ਪਿਛੋਂ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ
ਅਜੇ ਤਾਂ ਨਾਇਕ ਨੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੈ
ਸਲੀਬ ਦੇ ਉਤਲੇ ਸਿਰੇ

ਭਾਵੁਕ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ
ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਲੰਮੇਰੀ ਬਾਤ ਹੈ ਮਾਂ
ਪੁੱਤ! ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਤੀਕ ਦਾ ਹਰ ਵਰਕਾ
ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣਦਾ ਹੈ
ਸਭ ਇੰਜ ਹੀ ਲਟਕਿਆ ਸੀ ਕਦੇ
ਬਾਤ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਇਕ ਦਾ
ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ
ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਕਾਰ
ਕਟਹਿਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ
ਮੌਤ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਮ ਸੁਣਕੇ
ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਹੈ
ਬਲਦੀ ਅਗਨੀ ਤੇ ਤਿੜਕਿਆ ਹੈ
ਚੀਣਾ ਚੀਣਾ ਹੋ ਕੇ ਵਿਛਿਆ ਹੈ
ਖੁਭਿਆ ਹੈ ਧਰਤ ਵਿਚ
ਉੱਗਿਆ ਹੈ
ਫ਼ਲਿਆ ਹੈ

ਨਿੱਤ ਵਾਂਗ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਸੁਰਖ਼ੀ ਬਣਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ
ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ
ਪ੍ਰਚਲਤ ਗੀਤਾਂ ਠਕੋਰਦਾ
ਕੁਝ ਭੰਨਦਾ ਕੁਝ ਤੋੜਦਾ
ਬੱਸ ਨਿੱਤ-ਨੇਮ ਜਿਹਾ ਬਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ
ਬੱਸ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੀ ਉਹ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਸੀ
ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਵੇਂ ਹੀ
ਐਟਮੀ ਯੁਗ ਦਾ ਨਾਇਕ ਹੈ

•

ਸਰਵਣ ਪੁੱਤਰ

ਚਲੋ ਸਰਵਣ ਪੁੱਤਰ ਈ ਸਹੀ
ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ
ਪਰ ਦਸ਼ਰਥ ਨੂੰ ਕਹੋ
ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮੇਰਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤਾਂ ਨਾ ਖੇਡੇ
ਮੈਂ ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਕੁਝ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ
ਭਲਾ ਜੇ ਨਾ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਹੋਵਾਂ
ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਬੰਦਾ ਬਣੇ

ਮੇਰੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਦੀ ਪੀੜ
ਜਿਸ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਤਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ ਹੈ
ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਬਾਪ ਅੰਨ੍ਹਾ
ਮਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਨਿੱਘ ਕੀਹ ਦੇਵੇਗਾ ਕੋਈ

ਦਸ਼ਰਥ ਮੇਰੇ ਪਰਤ ਆਉਣ ਬਾਰੇ
ਲੱਖ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗੇ ਪਿਆ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰਤਾਂਗਾ
ਤੇ ਜੇ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਸੋਚੋ ਭਲਾ
ਮੈਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਹੋਵਾਂਗਾ
ਉਸ ਨੂੰ ਕਹੋ!
ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲਾ ਜਾਵੇ
ਮੇਰੇ ਮਸਤਕ ਦੀ ਅਗਨੀ ਨੇ
ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਬਤ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ
ਵੀਣੀ 'ਚ ਹੁਣ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ

•

ਇਸ ਰੁੱਖ ਥੱਲੇ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ

ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਨਾਂ

ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀ ਹੁਣ ਛਾਵੇਂ ਬਹਿ ਕੇ
ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ
ਦੂਰ ਪਰ੍ਹੇ ਹੁਣ ਧੁੱਪ ਥੱਲੇ ਈ ਸਾਰ ਲਵਾਂਗੇ
ਚੁਭਦੀਆਂ ਧੁੱਪਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ
ਇਕ ਦਿਨ ਪੈਣੈਂ ਇਹ ਕੁਝ ਕਰਨਾ
ਉਂਝ ਆਪਾਂ ਤਾਂ ਛਾਵੇਂ ਬਹਿ ਬਹਿ
ਆਪਣੀ ਕੰਡ ਨੂੰ ਮਾਰ ਬਹਾਂਗੇ
ਆ ਚੱਲੀਏ ਹੁਣ ਰੁੱਖ ਦੇ ਹੇਠੋਂ
ਦੂਰ ਪਰ੍ਹੇ ਹੁਣ ਧੁੱਪ ਥੱਲੇ ਈ ਸਾਰ ਲਵਾਂਗੇ

ਇਸ ਰੁੱਖ ਹੇਠਾਂ ਉੱਲੂਆਂ ਦੀ
ਪੰਚਾਇਤ ਜੁੜੀ ਹੈ।
ਉਦਘਾਟਨ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦਸੌਰੋਂ
ਮਹਾਂ-ਉਲੂ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਆਏ ਨੇ
ਇਹ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ
ਆਲ-ਦੁਆਲੇ ਤੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਛਾਂ ਹੈ
ਇਹ ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਏ ਨੇ

ਤੂੰ ਸੋਚੇਂਗਾ
ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਬੁੱਤ ਦੀ ਛਾਂ ਵੀ ਧੁੱਪ ਵਰਗੀ ਹੈ
ਸੇਕਣ ਆਉਂਦੇ ਇਹਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ
ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।
ਤੇਰੇ ਬੁੱਤ ਦੀ ਛਾਂ ਵੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਧੁੱਪ ਵਰਗੀ ਹੈ
ਠਰਦੇ ਲੋਕੀਂ ਇਹਨੂੰ ਆ ਕੇ ਸੇਕਣ ਭਾਵੇਂ

ਪਰ ਇਸ ਉੱਘੜ ਦੁੱਗੜੀ ਰੁੱਤੇ
ਕਿਸੇ ਵੀ ਤੈਨੂੰ
ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਹੁਣ ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਆਪਣੀ ਛਾਵੇਂ

ਆਪਣੀ ਧੁੱਪ ਦਾ ਭਰਮ ਸਾਂਭ ਕੇ
ਡੌਰ-ਭੌਰਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਤੂੰ ਤਾਂ
ਲੱਭਦਾ ਫਿਰਨੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਇਆ
ਸੱਚ ਮੰਨੀ! ਮੈਂ ਏਦੂੰ ਅੱਗੇ
ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਟੋਂਹਦਾ ਫਿਰਨਾਂ
ਕਿਸ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂ ਫੜ ਕੇ ਆਖਾਂ
ਇਹ ਰੁੱਖ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਲਾਇਆ

ਨਾ ਏਥੇ ਮਾਂ
ਨਾ ਹੀ ਬਾਪੂ ਵਰਗੀ ਛਾਂ ਹੈ
ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਮ ਵਿਛਿਆ ਚਾਰੇ ਬੰਨੇ
ਅੱਜ ਦੀ ਏਸ ਸੰਗੀਤ ਸਭਾ ਦਾ
ਮੁਖੀਆ ਕਾਂ-ਹੈ
ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬਹਿ ਕੇ
ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਲ ਗੁਆ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ
ਜੱਗੇ ਜੱਟ ਜਹੀ ਜਾਨ
ਤੀਰ ਸੀ ਮਿਰਜ਼ੇ ਵਰਗੇ
ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਅਨਾਰ ਦੇ ਫ਼ੁੱਲ ਜਾਂ ਸੂਹੇ ਸੁਪਨੇ
ਕੀ ਕੀ ਦੱਸਾਂ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕੁਝ
ਮੈਂ ਖ਼ੁਦ ਆਪ ਭੁਲਾ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ

ਸੱਚ ਯਾਰਾ!
ਹੁਣ ਇਸ ਰੁੱਖ ਥੱਲੇ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ
ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਅਣਚਾਹੀ ਬੂਟੀ
ਬਾਥੂ ਵਾਂਗੂੰ ਉੱਗੇ ਰਹਿਣਾ
ਜਾਂ ਫ਼ਿਰ ਤੋਤੇ ਟੁੱਕੀਆਂ ਗੋਲ੍ਹਾਂ
ਖਾਣ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ
ਜੀਅ ਕਰਦੈ ਮੈਂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੌੜ ਮੈਦਾਨੀ ਜਾਵਾਂ
ਚੁੰਗੀਆਂ ਭਰਾਂ ਮਿਰਗ ਬਣ ਜਾਵਾਂ

ਪੇਟ ਭਰਨ ਨੂੰ ਕਈ ਕੁਝ ਖ਼ੁਦ ਨੂੰ ਚਾਰ ਲਵਾਂਗੇ
ਆ ਚੱਲੀਏ ਹੁਣ ਰੁੱਖ ਦੇ ਹੇਠੋਂ
ਦੂਰ ਪਰੇ ਹੁਣ ਧੁੱਪ ਥੱਲੇ ਈ ਸਾਰ ਲਵਾਂਗੇ
ਚੁਭਦੀਆਂ ਧੁੱਪਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ
ਇਕ ਦਿਨ ਪੈਣਾ ਏਦਾਂ ਕਰਨਾ

•

ਹਵਾ ਦੀ ਦਸਤਕ

ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਸੁਆਰ ਹੈ 'ਅੱਜ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ'
ਅਰਥਾਂ ਸੰਗ ਚਿਪਕਿਆ ਹੈ
ਲੋਕ-ਰਥ ਦਾ ਦੌੜਦਾ ਪਹੀਆ
ਕਿੱਸੇ ਦਾ ਨਾਮਕਰਣ
'ਦਰਦ-ਯੁੱਧ-ਤੇ ਸਫ਼ਰ' ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ
ਯਾਤਰਾ ਜਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ
ਇਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣਦਾ ਹੈ

ਚਿਰਾਂ ਮਗਰੋਂ ਹਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਆਣ ਪਹੁੰਚਾ
ਅਜਬ ਜਹੀ ਸ਼ਰਮ ਹੈ ਮੇਰੇ ਵੀ ਮੂੰਹ ਤੇ
ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ

ਤੁਸੀਂ ਕੰਮ ਛੋੜਿਆ ਹੈ
ਨਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨਵੀ ਗਾਥਾ ਸਿਰਜਣੀ ਹੈ
ਪੁਰਾਣੀ ਕੰਧ ਜੇ ਡਿੱਗੀ ਤਾਂ ਕੀਹ ਹੋਇਆ
ਇਹ ਸੂਹੀ ਮਹਿਕ ਜੋ ਤੇਰੇ ਘਰੋਂ
ਹੁਣ ਆਣ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ
ਮੇਰੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਛੋਹੀ ਹੈ
ਤੂੰ ਸੱਚ ਜਾਣੀਂ
ਮੇਰੇ ਜਨਮਣ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਗੀਤ ਹੋਈ ਹੈ

ਜੋ ਤੇਰੇ ਹੱਥ 'ਚ ਹੈ ਫੜਿਆ
ਉਹ ਸੁਪਨਾ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੈ
ਪੁਰਤਾਨ ਘਾਸੀਆਂ ਤੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਅਸਾਂ ਨੇ ਰਾਹ ਬਦਲਣਾ ਹੈ
ਨਾ ਦੂਹਰੀ ਮੌਤ ਮਰਨਾ ਹੈ
ਜੇ ਛਿਣ-ਭੰਗਰੀ ਜਿਹੀ ਰੌਣਕ
ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਆਣ ਹੀ ਪਹੁੰਚੀ
ਤਾਂ ਕੀਹ ਹੋਇਆ ?
ਅਸਾਂ ਨੇ ਰੁੱਤ ਘੜਨੀ ਹੈ
ਜੇ ਚਾਹੀਏ ਧੁੱਪ-ਧੁੱਪ ਮਿਲ ਜੇ
ਜੇ ਚਾਹੀਏ ਛਾਂ ਤਾਂ ਛਾਂ ਮਿਲ ਜੇ

ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਦਸਤਕ
ਮੇਰੇ ਬੂਹੇ ਨੇ ਜਾਣੀ ਹੈ
ਮੈਂ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ
ਤੇਰੀ ਛੋਹੀ ਅਧੂਰੀ ਬਾਤ ਤਾਂ
ਨਵ-ਜਨਮ ਵਰਗੀ ਹੈ
ਤੇ ਹੁਣ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਨਮਣਾ ਹੈ

•

ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਂਝ

ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਆਜੜੀ
ਅੱਜ ਫੇਰ ਆਇਆ ਹੈ
ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੁਰਾਣਾ ਆਦਿ ਤੋਂ
ਉਸ ਫ਼ਿਰ ਜਗਾਇਆ ਹੈ

ਦੁਆਰੇ ਤੇ ਖਲੋਤਾ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ
'ਵਾਜ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ
ਕਿਵੇਂ ਨਿਰਲੱਜ ਹੋਈ ਤੂੰ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈਂ
ਤੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਭੈੜੇ ਦਾਗ਼ ਕਾਹਦੇ ਨੇ
ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਝਰੀਟਾਂ ਇੰਝ ਕਿਉਂ ਪਈਆਂ
ਤੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੋਈ
ਬੜਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੈਂ ਕਹਿਣੈਂ

ਉਹ ਵੇਲਾ ਯਾਦ ਕਰ ਇਕ ਵੇਰ
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਰਦ ਸਾਂ ਨੰਗਾ
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸ਼ਾਲ-ਪੱਤਰ ਪਹਿਨੇਦਾ ਨਹੀਂ ਸਾਂ
ਤੇਰੇ ਪਿੰਡੇ ਝਰੀਟਾਂ ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ
ਤੇਰੀ ਸੀ ਤੋਰ ਬਾਂਕੀ
ਸੁਪਨ ਪਰੀਆਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਸੁਹਣੀ
ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ
ਇਹ ਫ਼ਿਰ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ
ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਮੂੰਹ-ਜ਼ਬਾਨੀ

ਤੇ ਦੂਜਾ ਵਕਤ ਉਹ ਵੀ ਸੀ
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸ਼ਾਲ-ਪੱਤਰ ਪਹਿਨਦਾ ਸਾਂ
ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਸੀ ਕੰਗਾਲੀ ਤੇ ਤੂੰ ਸੀ

ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਬਾਝ ਇਹਦੇ
ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੇਰਾ ਚਿਹਰਾ
'ਅਨਾਰੀ ਫੁੱਲ' ਵਾਕੁਣ ਲਾਲ ਸੀ 'ਸੂਹਾ'
ਤੇਰਾ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਪਨੇ ਵਾਂਗ 'ਸੁੰਦਰ' ਸੀ

ਤੇ ਤੀਜਾ ਵਕਤ ਉਹ ਵੀ
ਕਦੋਂ ਮੇਰੀ ਕੋਲੰਬਸੀ ਸੋਚ ਨੇ
ਹੈ ਘੇਰਿਆ ਮੈਨੂੰ
ਮੇਰੇ ਲਈ ਵਗਦੀਆਂ ਪੌਣਾਂ ਨੂੰ
ਮੇਰੇ ਆਪੇ ਖ਼ੁਦ ਡੱਸਿਆ
ਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਫ਼ਿਜ਼ਾ ਵਿਚ
ਪੌਣ ਢਿਲਕੀ ਫਿਰ ਰਹੀ ਹੈ
ਕਈ ਰੀਝਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ
ਸੜਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋਵੇ
ਫਨਾਹ ਹੋਏ

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹਾਂ ਨਿੱਖੜੇ
ਅਸਲ ਉਸ ਵੇਲੇ
ਜਦੋਂ ਉਮਰਾਂ ਦੇ ਪੱਤਣਾਂ ਤੇ ਨੇ
ਭੀੜਾਂ ਕੱਦ ਤੋਂ ਲੰਮੀਆਂ

ਤੇ ਹੁਣ
ਇਕਲਾਪੇ ਦੀ ਪੰਡ ਨੂੰ ਸਿਰ ਟਿਕਾਈ
ਫਿਰ ਫਿਰਾਂ ਅੱਜ ਵੀ

ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਹੈ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ
ਇਕ ਡੰਗੋਰੀ ਹੀ
ਤੇ ਅੱਜ ਮੈਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸਾਂ

ਪਿੰਡ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਦੀ ਹੀ
ਤੇ ਚਿੱਤ ਕੀਤਾ ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਸਾਰ ਲੈ ਜਾਵਾਂ
ਤੂੰ ਕੁਝ ਤਾਂ ਬੋਲ!
ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੈ
ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਆਜੜੀ
ਅੱਜ ਫੇਰ ਆਇਆ ਹੈ
ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੁਰਾਣਾ ਆਦਿ ਤੋਂ
ਉਸ ਫ਼ਿਰ ਜਗਾ਼ਇਆ ਹੈ

•

ਸਮਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ

ਸਮਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਜਾਂ ਤੇਰੇ ਪੱਖ ਦਾ ਹੁੰਦੈ
ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਪੱਖ ਦਾ ਹੁੰਦੈ

ਨਿਰੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਹਰਾ ਨਿਰਾ ਹੈ
ਕਿਉਂ ਉਲਝੇ ਮਨ ਮੇਰਾ ਮੋੜਾਂ ਤੇ ਜਾ ਜਾ ਕੇ
ਪਵੇ ਏਨਾ ਭੁਲੇਖਾ ਕਿਉਂ
ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਧੂੜ ਬੱਦਲ ਦਾ

ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਜੇ ਮੰਨਦੇ ਹੋ
ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਕਿਸ ਵਕਤ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੇ
ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ

ਅਸੀਂ ਹਰ ਵਕਤ ਹੀ ਇਕ ਪੱਖ ਹੋਏ ਹਾਂ
ਤੁਸੀਂ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕ ਪੱਖ ਸੀ

ਅਸਾਡਾ ਪੱਖ ਸਿੱਧਾ ਹੈ
ਜਿਦ੍ਹੇ ਵਿਚ ਤਪਸ਼ ਹੈ
ਜਿਦ੍ਹੇ ਵਿਚ ਠੰਡ, ਅਗਨੀ ਤੇ ਜ਼ਬਤ ਹੈ
ਜਿਦ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਵੀ ਤੇ ਹੋਸ਼ ਵੀ ਹੈ
ਮੈਂ ਬੇਹੋਸ਼ਾ ਆਵਾਜ਼ੇ ਕੱਸਦਾ ਨਹੀਂ
ਮੈਂ ਹੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ

ਤੁਸੀਂ ਜਦ ਪੱਖ-ਪਾਤਾਂ ਨੂੰ
ਨਿਰੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਕਹਿੰਦੇ
ਤਾਂ ਮੈਂ ਫ਼ਿਰ ਕੂਕਦਾ ਹਾਂ

"ਨਿਰੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਹਰਾ ਨਿਰਾ ਹੀ ਹੈ"
ਜਿਦ੍ਹੀ ਰੰਗੀਨ ਝਿਲਮਿਲ ਤੋਂ
ਮੇਰਾ ਮਨ ਦੂਰ ਨੱਸਦਾ ਹੈ
ਮੇਰਾ ਮਨ ਤ੍ਰਭਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧੀ ਹੈ
ਜਦੋਂ ਵੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਖੰਭ ਉੱਗੇ ਨੇ
ਅਸਲ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਡੇ ਨੇ
ਤ੍ਰੁਸਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਉਹ ਪੁੱਗੇ ਨੇ
ਤ੍ਰੁਸਾਂ ਫਿਰ ਕੁਤਰ ਦਿੱਤੇ ਨੇ
ਤੇ ਫਿਰ ਹਿੱਕਾਂ ਸਹਾਰੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਰਸ਼ੀਂ
ਅਸੀਂ ਸਭ ਰਲ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ
'ਸਮਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ'
ਜਾਂ ਤ੍ਰੇਰੇ ਪੱਖ ਦਾ ਹੁੰਦੈ
ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਪੱਖ ਦਾ ਹੁੰਦੈ
•

ਖ਼ੁਦ-ਕੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਛੱਡੋ ਮਿੱਤਰੋ! ਇਹ ਤੋੜੋ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ
ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ

ਤੁਸੀਂ ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਲਿਖਦੇ ਹੋ
'ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਨੇ? ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ
'ਹਵਾ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਵਾਂਗੇ'
'ਟੁਣਕਵੀਂ ਤਾਰ ਛੇੜਾਂਗੇ'
'ਅਸੰਭਵ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲਾਂਗੇ'

ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋਣ ਉਹ 'ਸਾਰੇ'
ਤੁਹਾਨੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਕਾਹਦਾ ਹੈ

ਸੁਆਲਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਤੱਕ ਕੇ
ਅਚੰਭਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ
ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਸ ਸੀ ਏਦਾਂ

ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ
ਉਹ ਕੀਕਣ ਲੜਨਗੇ ਯਾਰੋ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਬੁਰਕੀ ਹੈ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚਾਬੀ ਹੈ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਹੁੱਕਾ ਹੈ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਧੁੱਪ ਸੇਕੀ ਹੈ
ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਵੱਟ ਖਾਧਾ ਹੈ

ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ
ਉਹ ਕੀਕਣ ਤੁਰਨਗੇਂ ਯਾਰੋ!

ਜਦੋਂ ਵੀ ਧੁੱਪ ਲੜਦੀ ਹੈ
ਉਦੋਂ ਈ ਵੱਟ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ
ਇਹ ਤਾਂਹੀਓਂ ਅਣਖ਼ ਸਾਡੀ
ਤੇਜ਼ ਖ਼ਰ੍ਹਵੀਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਹੋਵੇ
ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਸ ਪੂਰਨ ਲਈ
ਅਜੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਨਮਣਾ ਹੈ
ਤੁਸਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਜੰਮ ਕੇ ਵੀ
ਨਿਰੀ ਕਾਲਖ਼ ਸਹੇੜੀ ਹੈ

ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਸੱਚ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ
ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ
ਤੁਹਾਡਾ ਸਭ ਹੀ ਫੱਬਦਾ ਹੈ
ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਫ਼ਿਕਰ ਏਨਾ ਹੋ
ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਆਪ ਡਰਦੇ ਹੋ
ਚਲੋ ਛੱਡੋ! ਇਹ ਤੋੜੋ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ
ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ

•

ਟਾਈਮ ਕੈਪਸੂਲ

ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀਅਤਨਾਮ ਈ ਨਹੀਂ
ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਨਾਂ ਹਨਃ ਮੋਗਾ, ਮੁਕਤਸਰ, ਤਾਰਾਗੜ੍ਹ ਜਹੇ
ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ
ਪਿਛਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨੇ
ਹੁਣ ਫਿੱਕੇ ਪੈ ਗਏ ਨੇ
ਜਦ ਵਰਤਮਾਨ ਬੀਤੇ ਤੋਂ ਵੀ ਕਰੜਾ ਹੈ

ਜਦ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਹੀਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਜਦ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ
ਭੌਣਾਂ ਤੇ ਲਿਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਲੀ ਗੱਲ
ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ

ਉਦੋਂ ਦੇ 'ਮੁਕਤਿਆਂ' ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ
ਅੱਜ 'ਸਰਹੰਦ' ਲੱਗਦਾ ਹੈ

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਂਡ ਹੋਰ ਵਧੇ ਹਨ
ਪਰ ਅਜੇ ਇਹ ਜੂਝਦੀਆਂ ਜਿੰਦਾਂ ਦੇ ਪਲ
ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਬਣਨੇ
ਜੇ ਬਣ ਵੀ ਗਏ
ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਬਣਾ ਕੇ
ਉਲੀਕਿਆ ਜਾਵੇਗਾ
ਤੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ
ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ 'ਤੁਸੀਂ' ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੇ
ਆਉਣ ਵਾਲੇ 'ਕੱਲ੍ਹ' ਨੂੰ ਤਰਲੇ ਕਰ ਕਰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇਗਾ

ਪਰ ਉਹ ਰੁਕੇਗਾ ਨਹੀਂ
ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਪਛਾਣੇਗਾ
ਉਹ ਤੋੜ ਸੁੱਟੇਗਾ ਤਿੜਕੇ ਰਿਵਾਜ਼
ਗੰਦੇ ਗਲੀਜ਼ ਰਿਸ਼ਤੇ
ਉਹ ਮੁਨਕਿਰ ਹੋਵੇਗਾ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ
ਅਪਨਾਉਣ ਤੋਂ

ਤੇ ਫ਼ਿਰ ਉਹ ਰੋਹ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਪੁਰਾਣਾ ਪਾੜ ਦੇਵਣਗੇ
ਨਵੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੇਗੀ

•

ਹਾਰਿਆ ਮਦਾਰੀ

ਉਹ ਅਕਸਰ ਹਰ ਮਹਿਫ਼ਲ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੈ
ਗੱਲ ਚਾਹੇ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਹੋਵੇ
ਜਾਂ ਉਡਾਰੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਡਾਰ ਬਾਬਤ

ਗੁਫ਼ਾ ਦੇ ਸਿਆਹ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ
ਉਹ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਮਹਾਂ-ਰਿਸ਼ੀ ਕੋਲ ਆਉਂਦੈ
ਬਨਵਾਸੀ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਖੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਆਖਦੈ
ਕੁੰਜ ਇੰਜ ਬਦਲਦੈ
ਹਾਰਿਆ ਮਦਾਰੀ ਜੀਕਣ
ਥੈਲੇ ਦਾ ਅਸਬਾਬ ਨਿੱਤ ਬਦਲਦੈ

ਖੁੰਝੇ ਹੋਏ ਤੀਰ ਨੂੰ ਤੀਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ
ਬੁੱਸ ਤੁੱਕਾ ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਛੱਡਦੈ

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੂੰਬੜ ਮਹਾਂਯੋਗੀ ਦੀ ਹਰ ਅਦਾ
ਸੁਖਾਵੀਂ ਆਖਦੈ

ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਲ 'ਚ
ਉਹਦੀ ਬੱਕੀ ਤੋਂ ਵੀ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਡਰਦੇ ਨੇ
ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਖ਼ੁਦਾ ਖ਼ੁਦ ਆਪ

•

ਚਿੜੀਆਂ ਮੋਰ ਕਬੂਤਰ ਤੋਤੇ

ਅਸੀਂ ਜੋ ਆਲ ਦੁਆਲੇ ਫਿਰਦੇ
ਚੋਗਾ ਚੁਗਦੇ
ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ
ਚਿੜੀਆਂ ਮੋਰ ਕਬੂਤਰ ਕਾਂ ਹਾਂ
ਜਾਂ ਹਾਂ ਤੋਤੇ ਗਾਨੀ ਵਾਲੇ
ਲਟ ਪਟ ਪੰਛੀ ਚਤੁਰ ਸੁਜਾਨ
ਸਭ ਕਾ ਦਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ
ਰਟੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ

ਟੁੱਟੇ ਭੱਜੇ ਖਿੰਘਰ ਜਹੇ ਸ਼ੀਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਆਪਣਾ ਅਕਸ ਨਿਹਾਰ ਰਹੇ ਹਾਂ
ਪਰਛਾਵਾਂ ਲਲਕਾਰ ਰਹੇ ਹਾਂ

ਪੌਣ ਵਗੇ ਤਾਂ ਪੈਲਾਂ ਪਾਈਏ
ਚਿਤ ਪਰਚਾਈਏ
ਮੋਰ ਵਾਂਗ ਚਿਤਕਬਰੇ
ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਵਾਂਗ ਕਬੂਤਰ ਗੋਲੇ ਬੀਬੇ
ਦੋ ਧਿਰ ਬਣ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਹਾਂ
ਆਪਸ ਦੇ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਲੜਦੇ ਹਾਂ

ਅਸੀਂ ਜੋ ਆਲ-ਦੁਆਲੇ ਫਿਰਦੇ
ਚੋਗਾ ਚੁਗਦੇ
ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ
ਚਿੜੀਆਂ ਮੋਰ ਕਬੂਤਰ ਕਾਂ ਹਾਂ
ਜਾਂ ਹਾਂ ਤੋਤੇ ਗਾਨੀ ਵਾਲੇ
ਜੋ ਵੀ ਹਾਂ
ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ

•

ਇਕ ਮਿੰਟ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ

ਤੇਰੀ ਅੱਜ ਇਕ ਮਿੰਟ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ
ਮੇਰਾ ਪਿੰਡਾ ਝੁਲਸ ਗਈ ਹੈ
ਛਾਲੇ ਛਾਲੇ ਲੁੱਛਦਾ ਮਨ ਹਟਕੋਰੇ ਭਰਦਾ
ਕਿਸੇ ਉਡੀਕ 'ਚ ਬੈਠਾ ਛਾਂ ਨੂੰ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਕੇਹੇ ਦਿਨ ਸਨ ਆਪਣੇ ਹੀ ਆਲਮ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ
ਅੱਗ ਦੇ ਭੱਠ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਵੀ ਅਸਾਂ ਸੀ ਨਾ ਕੀਤੀ
ਦੱਸ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੁਛ ਅੱਥਰੇ ਯਾਰਾ
ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀਹ ਨਾ ਕੀਤੀ

ਅੱਜ ਦੀ ਮਿੰਟ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ
ਮੇਰੇ ਨਕਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰੋ-ਤਾਰ ਕਰ ਗਿਆ
ਵਹਿੰਦਾ ਦਰਿਆ ਉੱਛਲ ਕੇ ਜਿਉਂ
ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ
ਰਾਤੀਂ ਮਾਰੋ-ਮਾਰ ਕਰ ਗਿਆ

ਉਂਝ ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ
ਐਵੇਂ ਰੱਖ ਰਖਾਈ ਖ਼ਾਤਿਰ
ਤੈਨੂੰ ਏਦਾਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ
ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਪ੍ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਪਰ ਤੂੰ ਦੱਸ ਖਾਂ!
ਪ੍ਵਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ
ਪੈੜਾਂ ਦੇ ਹੁਲੀਏ ਪਹਿਚਾਣੇ
ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭੇ
ਛਾਵਾਂ 'ਚੋਂ ਖੁਸ਼ਬੋਈ ਮਾਣੇ।

•

ਬਤਰਜ਼ ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ

ਘੋਨਾ ਹਾਥੀ ਮੁੰਦਰਾਂ ਪਾਵੇ
ਦੱਸ ਰੰਝੇਟਾ ਕਿਧਰ ਜਾਵੇ

ਖਾਉ ਪੀਉ ਮਲੋ ਸੁਆਹ
ਇਸ਼ਕੇ ਦਾ ਇਹ ਕੈਸਾ ਫਾਹ

ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਚੰਦਰੀ ਸਰਕਾਰ
ਖੋਲ੍ਹੀ ਜਾਵੇ ਚੋਰ ਬਜ਼ਾਰ

ਬਿਜਲੀ ਬੰਦ ਹਨੇਰਾ ਘੁੱਪ
ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਛਾਪੇਖ਼ਾਨੇ ਚੁੱਪ

ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਪਾਇਆ ਗੰਦ
ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਕਾਲਜ ਬੰਦ

ਗ਼ਮਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾਇਆ ਅੱਕ
ਆਟੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਫ਼ੱਕ

ਬਾਗ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਦੇ ਮੋਰ
ਕੁਰਸੀ ਉੱਪਰ ਬੈਠੇ ਚੋਰ

ਕਵੀ ਨੂੰ ਛਾਵਾਂ ਕਰਦੇ ਸੱਪ
ਸੁਣ ਲਉ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਪ

ਇਕ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਫ਼ੇ ਹਜ਼ਾਰ
ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੋਏ ਬੀਮਾਰ

ਬੁੱਢੀ ਉਮਰੇ ਧੌਲਾ ਝਾਟਾ
ਰੰਗਦੀ ਵਾਲ ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਘਾਟਾ

ਦਾਹੜੀ ਦਾ ਕਿਉਂ ਕਰਨੈਂ ਪਰਦਾ
ਜੀਅ ਤੇਰਾ ਬਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਦਾ

ਬਿੱਲੀ ਕੱਲ੍ਹੀ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰ
ਕਰੇ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਬੱਗਾ ਸ਼ੇਰ

ਕਬਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸੌਣ ਮਲੰਗ
ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੇ ਤੰਗ

ਅੰਬਰਸਰ ਦੀ ਕੈਸੀ ਬਾਤ
ਚਲੇ ਚਰਖ਼ੜੀ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਸਾਂ ਮੋਏ
ਕਾਫ਼ੀ ਹਾਊਸ ਦੇ ਬਹਿਰੇ ਰੋਏ

ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਰਾ ਬਕਵਾਸ
ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਬੰਦ ਖ਼ਲਾਸ

ਉਹ ਸੀ ਬੰਦਾ ਬੜਾ ਮਹਾਨ
ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਨ ਉਸਦੀ ਜਾਨ

•

ਦੁਚਿੱਤੀ 'ਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ

ਅੰਬਰ ਵਿਚ ਅੱਜ ਤੁਰ ਜਾਵਣ ਨੂੰ
ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ
ਇਹ ਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਹਾਂ
ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕੀਕਣ ਅੰਬਰੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਾਂਗਾ ?
ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕੀਕਣ ਤਾਰੇ ਤੋੜ ਸਕਾਂਗਾ ?

ਮਿੱਤਰ-ਬੇਲੀ ਆਪਣੀ ਛਾਵੇਂ
ਕੱਲ ਰਾਤੀਂ ਜਦ ਘੂਕ ਪਏ ਸੀ
ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਚੱਲਿਆ ਸਾਂ
ਰਾਹ ਵਿਚ ਐਵੇਂ ਚਾਣ-ਚੱਕ ਈ ਚੇਤੇ ਆਇਆ
ਖ਼ੈਰ! ਉਹ ਚੇਤਾ ਕੁਛ ਵੀ ਹੋਵੇ
ਚੇਤੇ ਦਾ ਹੁਣ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਇਹ ਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹਾਂ
ਆ ਕੇ ਕੀਕਣ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜ ਸਕਾਂਗਾ
ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕੀਕਣ ਅੰਬਰੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਾਂਗਾ

ਕੇਹੇ ਦਿਨ ਸਨ ਆਪਣੇ ਹੀ ਆਲਮ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ
ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਜਦ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਸਾਂ ਬਹਿੰਦੇ
ਜਿੱਤ ਵਰਗਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹਮੇਸ਼ਾਂ
ਭਾਵੇਂ ਸਾਂ ਹਰ ਵਾਰੀ ਢਹਿੰਦੇ
ਹੁਣ ਜਦ ਬੜੇ ਹੌਂਸਲੇ ਬੰਨ ਕੇ
ਮਨ ਵਿਚ ਰੀਝ ਤੁਰਨ ਦੀ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ
ਭਾਵੇਂ ਆਖ਼ਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਹੈ
ਹਰ ਵਾਰੀ ਹੀ
ਹਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲੋਂ ਹਾਂ ਤ੍ਰਹਿੰਦੇ

ਹੁਣ ਨਹੀਂ। ਓਦੋਂ
ਬੜੇ ਖ਼ੂਬ ਸੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੇਰੇ
ਬਾਰੂਦੀ ਸੁਰੰਗਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ
ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਛੇ ਪਏ ਸੀ
ਭੁੱਲ ਭੁਲੇਖੇ ਜੇਕਰ ਪੈਂਡੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ
ਤੂੰਬਾ ਤੂੰਬਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉੱਡ ਜਾਣਾ ਸੀ
ਹਰ ਵਾਰੀ ਹੀ ਮਿੱਤਰ ਲੰਮੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ
ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਜਿੰਦ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ
ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਨੇ

ਹੁਣ ਵੀ ਕੀ ਹੈ
ਐਵੇਂ ਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਚਾਲੋਂ ਡਰ ਬੈਠਾ ਸਾਂ
ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰਹਿ ਕੇ
ਕੀ ਮੈਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮੋੜ ਸਕਾਂਗਾ
ਤਾਹੀਉਂ ਈ ਅੱਜ ਤੁਰ ਜਾਵਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ

ਹੁਣ ਤਾਂਹੀਏ ਈ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹਾਂ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ
ਜੀਕਣ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਭ ਦੀ ਭਾਜੀ ਮੋੜ ਸਕਾਂਗਾ
ਆਪਣੇ ਬੁੱਤ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸਕਾਂਗਾ
ਟੁੱਟੇ ਬੁੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜ ਸਕਾਂਗਾ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ
ਤਾਂਹੀਏ ਈ ਮੈਂ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਵਾਪਿਸ ਕਰੋ

ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ

ਸੀਸ ਵਿਹੂਣਾ ਮੈਂ ਤਾਂ ਯਾਰੋ ਅੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਦੁਸ਼ਮਣੋ
ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿਉ
ਸੀਸ ਵਿਹੂਣੇ ਇਸ ਧੜ ਨੂੰ ਮੈਂ
ਕੀਹ ਕਰਨਾ ਹੈ
ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਨਾ ਫਿਰਨਾ
ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ
ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਮਰਨਾ ਹੈ

ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ
ਇਹ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ
ਜਦੋਂ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚ ਭਰੀ ਸਭਾ ਦੇ
ਸਿਰ ਮੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਿਰ ਕੱਟੇ ਸੀ
ਓਦੋਂ ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਕਿਸੇ ਹੱਥ, ਹੱਥ ਕਿਸੇ ਵੱਸ
ਪੈਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ੰਜ਼ੀਰ ਜਕੜਿਆ
ਹੋਰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਯਾਰੋ
ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੇ ਅੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਦੁਸ਼ਮਣੋਂ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿਉ

ਮੇਰੀ ਧੌਣ ਤੇ ਬੈਠੀ ਕੁਰਸੀ ਇੰਜ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ
ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਜਾ ਕੇ
ਇਸ ਦੇ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿਓ
ਇਸ ਦੀ ਜੀਭ 'ਚੋਂ ਇਹਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ
ਮੇਰੇ ਵਾਲੇ ਬੋਲ ਭਰ ਦਿਓ
ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁੱਤ ਵੇਖ ਕੇ

ਮੈਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਕੀਹ ਆਖਣਗੇ
ਉਸਨੂੰ ਖ਼ਬਰੇ ਭਰਮ ਅਜੇਹਾ ਕਿਸ ਪਾਇਆ ਸੀ
ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਉਹਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਲਵੇਗੀ
ਜੋ ਆਖੇਗੀ ਬੋਲ ਪਵੇਗੀ
ਪਰ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਸਾਂ
ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ
ਓਦੋਂ ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਕਿਸੇ ਹੱਥ
ਹੱਥ ਕਿਸੇ ਹੱਥ
ਪੈਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ੰਜ਼ੀਰ ਜਕੜਿਆ

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਲੁੱਟ ਲਈ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹਾਂ
ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਮੇਰਾ ਬੁਲਡੋਜ਼ਰ ਢਾਹ ਗਏ
ਠੱਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਨ੍ਹ ਫਿਰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਬੁੱਕਦੇ
ਧੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਪਾਲੀਆਂ ਕਣਕਾਂ
ਮਿੱਧਦੇ ਫਿਰਦੇ
ਇਹ ਨਾ ਰੁਕਦੇ
ਕੌਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਕੇ ਮੌਤ ਸਹੇੜੇ
ਕੌਣ ਰੋਕਦਾ
ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਸਨ ਕਿਸੇ ਵੱਸ
ਹੱਥ ਕਿਸੇ ਵੱਸ
ਪੈਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ੰਜੀਰ ਜਕੜਿਆ

ਸੁੰਨ ਮਸਾਣ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਰਤੀ
ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ, ਇੱਲਾਂ ਘੁੰਮਣ
ਕਾਵਾਂ ਰੌਲੀ, ਬਦਾਖ਼ੋਹੀ
ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਸੀਸ ਵਿਹੂਣਾ
ਦੱਸ ਮਨਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕੀ ਹੋਈ
ਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਤ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਏ

ਬਾਪੂ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪੈ ਗਏ
ਇੱਜ਼ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟੇ ਰੁਲੀਆਂ
ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਆਖਣ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸੀ
ਕਹਿੰਦਾ ਵੀ ਕਿੰਜ
ਓਦੋਂ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਭਾਂ
ਸਨ ਕਿਸੇ ਵੱਸ, ਹੱਥ ਕਿਸੇ ਵੱਸ
ਪੈਰ ਕਿਸੇ ਜੰਜ਼ੀਰ ਜਕੜਿਆ

ਪਰ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਕੇ ਲੈ ਗਏ
ਹਾਲੇ ਤੀਕਣ ਕਬਜ਼ੇ ਦੇ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਬੈਠੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਦਲ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾਂਗਾ
ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੇ

ਕੁਰਸੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭਰਮ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੱਚ ਪਾਇਆ ਹੈ
ਸਿਰ ਹੋਵੇ ਸਹੀ
ਸੀਸ ਕਦੇ ਵੀ ਝੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਤਾ ਅਣਖ਼ ਨਾਲ ਹੈ
ਪੈਰ ਕਦੇ ਵੀ ਰੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਹੱਥ ਕਿਸੇ ਵੱਸ ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਜੀਭ ਕਿਸੇ ਵੱਸ
ਪੈਰ ਕਿਸੇ ਜੰਜ਼ੀਰ ਜਕੜਿਆ

ਐਵੇਂ ਅੱਜ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਏਦਾਂ ਹਾਸੇ ਭਾਣੇ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ
ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦੇਹ
ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੁਰਾਣਾ
ਸੀਸ ਕਦੇ ਮੰਗਿਆਂ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦੇ
ਸੀਸ ਕਦੇ ਮੰਗਿਆਂ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦੇ

•

ਇਕ ਉਦਾਸ ਸ਼ਾਮ*

ਸ਼ਾਮ ਉਦਾਸ ਹੈ ਯਾਰੋ, ਹਾਉਕਾ ਨਾ ਭਰੋ।
ਚੁੱਪ ਦਾ ਦਰਦ ਆਇਐ ਦਹਿਲੀਜ਼ੇ,
ਇਹਨੂੰ ਸੱਦੋ ਤੇ ਜਰੋ।
ਜੇ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਸਹੀ,
ਜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਨਾ ਟਾਲੋ, ਹੁਣ ਹੀ ਕਰੋ।
ਇਹ ਮੌਕਾ ਪੀੜ ਪਰੁੱਚਿਆ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ,
ਇਹਨੂੰ ਅੱਜ ਮਾਣ ਕੇ, ਪੱਬ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਧਰੋ।

ਕਿਸੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਚੌਂਕ,
ਜਾਂ ਬੀਆਬਾਨ 'ਚ ਰਾਤੀਂ,
ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੈ,
ਮੇਰੇ ਕਾਤਿਲ ਜੀ ਆਓ, ਹੁਣ ਕਰੋ!

ਰਹੀ ਜੇ ਲਾਟ ਤਾਂ ਦੱਸਾਂਗੇ ਜੁਗਨੂੰ ਨੂੰ,
ਬਿਨਾ ਅੱਗ ਤੋਂ ਭੁਲੇਖਾ ਜੱਗ ਨੂੰ,
ਪਾਉਣੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੋ।
ਪਰਤ ਜਾਉ, ਨਾ ਆਓ ਨਾਲ ਮੇਰੇ,
ਨਹੀਂ ਇਕਰਾਰ ਤਾਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰੋ।

ਜੇ ਮੰਨਦੇ ਹੋ, ਤੁਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ,
ਤਾਂ ਬੀਮਾਰੋ, ਕਿਸੇ ਹੀ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ,
ਕਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰੋ।

ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਲੱਗਣ ਵਾਲਾ ਦਿਨ 27 ਜੂਨ 1975

•

ਸ਼ਹਿਰ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਸ਼ਹਿਰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਘੂਕਰ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਬਾਦਸ਼ਗਨ ਹਾਲੇ ਵੀ,
ਮਿਰਜ਼ਾ ਗੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ,
ਖੜ੍ਹਾ ਹਰ ਮੋੜ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ।
ਸੀ ਦਰਿਆ ਭੀੜ ਦਾ ਜੋ ਕੱਲ੍ਹ,
ਬਣੀ ਬੈਠਾ ਏ ਅੱਜ ਸਹਿਰਾ।

ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਬੁੱਤ ਬਣਕੇ ਕੱਲ ਤੀਕਣ,
ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ ਜੋ।
ਸਵੇਰੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਗਾਇਬ ਨੇ ਉਹ।

ਹਵਾ ਦੇ ਕੰਨ ਵੀ ਓਦਣ ਦੇ
ਉੱਕਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।
ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਬੂਹੇ,
ਜਿੱਦਣ ਦੇ ਰੰਗ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਡਾਰ ਛਹਿ ਕੇ ਬਹਿ ਗਈ ਹੈ।
ਹਵਾ ਵਿਚ ਖੰਭ ਉੱਡਦੇ ਫ਼ਿਰ ਰਹੇ ਨੇ।
ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਖੰਭ ਨੂੰ ਬੈਠੇ ਸਲਾਮੀ ਦੇ ਰਹੇ ਨੇ।

•

ਫੁਲਕਾਰੀ ਦਾ ਫ਼ੁੱਲ* ਪਲੇਠਾ

ਰੁੱਖ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰੁੱਖ ਨਹੀਂ ਉੱਗਦਾ।
ਪਰ ਇਹ ਐਸਾ ਰੁੱਖ ਹੈ,
ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠ ਅਨੇਕਾਂ ਰੁੱਖ ਉੱਗੇ ਨੇ।

ਇਕ ਪਲ ਲਾਵੇ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ,
ਦੂਜੇ ਪਲ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਟੀਸੀ।
ਫ਼ੁਲਕਾਰੀ ਦਾ ਫ਼ੁੱਲ ਪਲੇਠਾ।

ਬੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ।
ਮੌਨ ਪਲਾਂ ਦਾ ਚਿਤਰਕਾਰ,
ਹਿਰਨੋਟਾ ਮਨ ਦਾ।

ਟਿੱਲੇ ਉੱਤੇ ਜਟਾਧਾਰ ਗੋਰਖ ਦਾ ਚੇਲਾ।
ਏਸ ਸਦੀ ਦੇ ਹੱਡੀਂ ਰਚਿਆ,
ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਵਾਂਗੂ।

ਆਪ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ,
ਪਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜਿੰਦ ਧੜਕਾਵੇ।
ਮਾਂ ਦੀ ਲੋਰੀ ਵਰਗਾ ਸੁੱਚਾ,
ਫ਼ੁਲਕਾਰੀ ਦਾ ਫ਼ੁੱਲ ਪਲੇਠਾ।

ਸ. ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਚਿਤਰਕਾਰ

•

ਲਾਲ ਬੱਤੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ

ਕੱਲ ਤੀਕਣ ਮੈਂ ਜੀਹਦਾ ਸ਼ਾਹ ਸਾਂ,
ਅੱਜ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਕਰਜ਼ਾਦਾਰ ਹਾਂ।
ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ,
ਜਦ ਜੀਅ ਚਾਹੁੰਦਾ,
ਫ਼ਨੀਅਰ ਬਣ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਕਿੱਥੋਂ ਜਾਦੂ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਏ।
ਖੜ੍ਹਾ-ਖਲੋਤਾ ਮੈਨੂੰ ਸਗਵਾਂ ਕੀਲ,
ਪਟਾਰੀ ਬੰਦ ਕਰ ਬਹਿ ਗਏ।
ਅੰਦਰ ਦਾ ਘਸਮੈਲਾ ਚਾਨਣ,
ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ,
ਪਛਾਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਗਿਆ।
ਮੇਰਾ ਸੋਨਾ ਮਿੱਟੀ,
ਉਹਦੀ ਮਿੱਟੀ ਸੋਨਾ,
ਪਲ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਖਿੱਦੋ ਤਾਰੋ ਤਾਰ ਕਰ ਗਿਆ।
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਕਿਥੋਂ ਜਾਦੂ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਹੈ।
ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੀ ਵਲਗਣ ਦੀ ਪੱਕੀ ਸੀਮਾ ਬੰਦੀ,
ਹਰ ਪਲ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਾਹ ਸੂਹਾਂ ਰੱਖਦੇ।

ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ,
ਗਲੀਆਂ,
ਸੜਕਾਂ ਤੇ,
ਚੌਰਾਹਿਆਂ 'ਤੇ।
ਭੀੜਾਂ ਨੇ,
ਭੀੜਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹਾਂ।
ਮੇਲਾ ਹੈ,
ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੀ,

ਮੇਲੀ ਬਣ ਕੇ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਮੇਲਾ ਚੌਂਕ ਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਨੇ,
ਰੋਕ ਲਿਆ ਹੈ।
ਵੱਜਦੀ ਸੀਟੀ ਭੀੜ ਕੀਲ ਕੇ ਗੁੰਮ ਬੈਠੀ ਹੈ।
ਮੈਂ ਮੇਲਾ ਮੈਂ ਭੀੜ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ਾ,
ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਛਿੜ ਜਾਵਾਂਗਾ।
ਸਭ ਧਾਗੇ
ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੀ ਵਲਗਣ ਗਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ,
ਹੁਣ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸੀਮਾ ਬੰਦੀ ਘੇਰੀ ਬੈਠੀ,
ਵੱਜਦੀ ਸੀਟੀ ਚੌਂਕ ਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ,
ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਸਕਣਾ।
ਹੁਣ ਬੱਤੀ ਦੀ ਹੱਦ ਟੱਪਣ ਲਈ,
ਤੜਫ਼ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

•

ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ।
ਤੇਰੇ ਹੋਠਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ,
ਕਿਉਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਪਏ ਨੇ।
ਖੱਦੇ ਬੂਹੇ ਦਸਤਕ ਦੀਆਂ ਉਡੀਕਾਂ ਕਰਦੇ,
ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਵੱਲ ਘੂਰ ਰਹੇ ਨੇ।
ਕੁਝ ਤਾਂ ਬੋਲ ਪਿਆਰੇ!
ਸੂਰਜ ਘਸ ਕੇ ਮੁੱਕ ਚੱਲਿਆ ਹੈ
ਡੁੱਬ ਚੱਲੇ ਨੇ ਤਾਰੇ।
ਤੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਜੋ ਨਦੀਆਂ ਕਿਸਮਤ ਥਾਵੇਂ,
ਮੈਂ ਤਰ ਲਈਆਂ।
ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ,
ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਲਈਆਂ।
ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੂਹੋਂ ਬੋਲ!
ਐਵੇਂ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣ ਦੇ।
ਜੋ ਢਹਿੰਦਾ ਏ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਢਹਿਣ ਦੇ।
ਕਿਸ ਕਿਸ ਥੱਲੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਮੋਢਾ ਡਾਹਵੇਂਗਾ।
ਇਕ ਦਿਨ ਐਵੇਂ ਥੱਲੇ ਆ ਕੇ
ਹਾਸੇ-ਭਾਣੇ ਮਰ ਜਾਵੇਂਗਾ।

•

ਗਰੀਟਿੰਗ ਕਾਰਡ

ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ 'ਤੇ,
ਸੁਨੇਹਾ ਇਕ ਹੀ ਲੱਦ ਕੇ,
ਮੈਂ ਸਮਝਾਂ ਹੁਣ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਹਾਂ,
ਨਵਾਂ ਇਹ ਸਾਲ ਸ਼ੁਭ ਪਿਆਰੇ,
ਤੁਸਾਂ ਸਭ ਲਈ ਹੈ ਮੁਬਾਰਿਕ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਲ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦਸਿਆਂ ਦੀ,
ਚਾਲ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਲ ਵਰਗਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ,
ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ,
ਚਰਚਾ ਤੇ,
ਉਲਾਂਭੇ।
ਸੁਨਹਿਰਾ ਹਿਰਨ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ,
ਜੋ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬੁਰਕੀ ਸੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਮੈਂ ਲੱਭਾਂ ਹਿਰਨ ਕਸਤੂਰੀ।
ਪਰ!
ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਚਿਪਕੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ।
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੌਣ ਹੈ?
ਜੋ ਚੱਕਰਾਂ 'ਚ ਘਿਰਿਆ ਰਹੇ ਬਿਨ ਮਰਜ਼ੀਓਂ ਹੀ।
ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ,
ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਲ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਵੀ,
ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਫ਼ਿਰਦਾ ਹਾਂ।
ਜੋ ਖ਼ਾਲੀ ਪੇਟ ਨਵ-ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ,
ਜਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।
ਤੇ ਉਂਝ ਜਦ ਰਾਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
ਰਿਵਾਜਨ ਹੱਸ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ।

ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਹਾਂ,
ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਾਰੀਆਂ ਸੱਧਰਾਂ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਤਿੜਕ ਜਾਵਣ ਤੇ,
ਨਿਰੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਹੀ ਹੈ।

ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਮੇਰਿਉ ਮਿੱਤਰੋ!
ਮੈਂ ਅਗਲਾ ਖ਼ਤ-ਮੁਬਾਰਕ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਨਰੋਏ ਸ਼ਬਦ ਢੂੰਡਾਂਗਾ।
ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਖੋਲੇ 'ਚ ਗੁਜ਼ਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜ਼ਹਿਰੀ ਦੇ,
ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਰਥ ਬਦਲਾਂਗਾ।
ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸੋਚਾਂਗਾ।
ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਜੀਵਾਂਗਾ।
ਕਿ ਨਾ ਹਰ ਸਾਲ ਬੁੱਢਾ ਸ਼ਬਦ,
ਖ਼ਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਣਦਾ ਰਹੇ।
ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਜਿਹਾ ਹੋਊ,
ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਆਖਾਂਗਾ।
ਨਵੇਂ ਯੁਗ ਦਾ ਵਰ੍ਹਾ-ਪਿਆਰੇ,
ਤੁਸਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ ਮੁਬਾਰਕ।

•

ਸਾਡਾ ਸਾਂਝਾ ਦੁੱਖ ਦਰਿਆ

ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਰੀਫ਼ ਕੁੰਜਾਹੀ ਦੇ ਨਾਂ

ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਖਲੋਤੇ ਮਿੱਤਰਾ, ਕਾਹਨੂੰ ਦਿਲ ਭਰਿਆ।
ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖ ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ, ਸਾਡਾ ਸਾਂਝਾ ਦੁੱਖ ਦਰਿਆ।

ਦਰਦ ਕਹਾਣੀ ਸਾਂਝੀ ਸਾਡੀ, ਸਾਂਝੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪੀੜਾਂ।
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੰਨਿਆ, ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਤੀਰਾਂ।
ਸਿੰਮਦੀ ਪੀੜ ਮੇਰੀ ਦੀ ਗਾਥਾ, ਇਹ ਵਹਿੰਦਾ ਦਰਿਆ।

ਤੇਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉੱਗੇ ਰੁੱਖ ਦਾ, ਮੈਂ ਅਦਨਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ।
ਸੰਨ ਸੰਤਾਲੀ ਖਾ ਗਿਆ ਜੀਹਦੇ, ਟਾਹਣ ਸਣੇ ਹੀ ਛਾਵਾਂ।
ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਛਾਂ ਬਿਨ ਯਾਰਾ, ਰਹਿੰਦਾ ਦਿਲ ਤਪਿਆ।

ਸਾਂਝੀ ਹੀਰ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ੇ ਸਾਂਝੇ, ਸਾਂਝੇ ਸਾਡੇ ਰਾਂਝੇ।
ਆਪਾਂ ਹੀ ਦੋਵੇਂ ਕਿਉਂ ਯਾਰਾ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਬਿਨ ਵਾਂਝੇ।
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਉੱਤੇ, ਦੇਈਏ ਮਰਮਾਂ ਲਾ।

ਤੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਾਂਗੂੰ, ਹਾਕਮ ਸਾਡਾ ਚੰਦਰਾ।
ਤਾਹੀਉਂ ਤੇਰੇ ਹੋਠਾਂ ਵਾਂਗੂੰ, ਮੇਰੇ ਹੋਠੀਂ ਜੰਦਰਾ।
ਲੱਖ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਹੋਵਣ ਭਾਵੇਂ, ਸਾਨੂੰ ਕੀਹ ਪ੍ਰਵਾਹ।

ਹੱਦ ਬੰਦੀਆਂ ਸਾਡੀ ਸਾਂਝ ਦੀ ਕੰਧ, ਬੇ-ਮਤਲਬ ਨੇ ਲੀਕਾਂ।
ਬੋਲ ਤੇਰੇ ਜਦ ਸਹਿਣ ਤਸੀਹੇ, ਮੈਂ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ ਚੀਕਾਂ।
'ਵਾ ਨੂੰ ਕੌਣ ਕਹੇ ਨਾ ਦੱਸੀਂ, ਹੱਡਾਂ ਦਾ ਤੜਪਾਅ।

ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਖਲੋਤੇ ਮਿੱਤਰਾ, ਕਾਹਨੂੰ ਦਿਲ ਭਰਿਆ।
ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖ ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ, ਸਾਡਾ ਸਾਂਝਾ ਦੁੱਖ ਦਰਿਆ।

•

ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸੂਰਜ

ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਕਹੇ ਦਰਿਆਵਾ,
"ਬੰਦਾ ਬਣ ਜਾਹ"
ਕਿਹੜੀ ਰੁੱਤੇ ਐਵੇਂ ਸ਼ੌਰ੍ਹ ਪਾਉਣ ਡਿਹਾ ਏਂ!

ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਖ਼ਾਬ ਬੁਣੇ ਜੋ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰੇ,
ਤਾਰ, ਤਾਰ ਹਟਕੋਰੇ ਵਾਂਗੂੰ ਖਿੱਲਰ ਗਏ ਨੇ।
ਉੱਡਣੇ ਘੋੜੇ ਸਣੇ ਲਗਾਮਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ,
ਵੰਝਲੀ ਵਰਗੇ ਯਾਰ ਤੂੰ ਲੱਭ ਲੈ ਕਿੱਧਰ ਗਏ ਨੇ।

ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਉੱਡ ਪੁੱਡ ਕਿਧਰ ਗਈਆਂ,
ਪਲ ਵਿਚ ਸੂਹਾ ਚਿਹਰਾ ਵੀ ਬਦਰੰਗ ਹੋ ਗਿਆ।
ਪੌਣ ਔਂਤਰੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੇਹੀ ਵਿਹੜੇ ਆ ਗਈ,
ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਪਲ ਵਿਚ ਨੰਗ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ,
ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਕੇ,
ਬੈਠ ਗਿਆ ਨੂੰ ਕੀਹ ਕੋਈ ਆਖੇ?

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਰੁੱਖ ਹੈ।
ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਹੈ।
ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਜਰਨਾ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ।
ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਮਰਨ ਦੀ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਸੰਸੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ,
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਜ ਸਾਂਝੇ।
ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਖੰਭ ਨੇ,

ਤੇ ਖੰਭ ਖੰਭ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ।
ਉੱਡਦੇ ਜੇ ਪੰਖੇਰੂ ਤਾਂ ਮੈਂ 'ਵਾਜ ਮਾਰਦਾ,
ਹੌਂਕਦਿਆਂ ਖੰਭਾਂ ਨੂੰ ਕੀਕਣ 'ਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਾਂ।

ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸੂਰਜ,
ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਧੁੱਪ ਹੈ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਹੈ।
ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਰੁੱਖ ਹੈ।

ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਿੰਜ ਸਮਝਾਵਾਂ,
ਇਹਦੇ ਵਾਰੇ ਆਵਾਂ,
ਖਿਲਰ ਗਏ ਹਟਕੋਰੇ ਵਰਗੇ ਯਾਰ ਗੁਆਚੇ।
ਕਿੱਦਾਂ ਮੈਂ ਅੱਜ ਖੰਭਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭਣ ਜਾਵਾਂ।
ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਆਖਾਂ,
"ਬੰਦਾ ਬਣ ਜਾਹ!
ਕਿਹੜੀ ਰੁੱਤੇ ਐਵੇਂ ਖ਼ੌਰੂ ਪਾਉਣ ਡਿਹਾ ਏਂ।"
ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਖ਼ਾਬ ਬੁਣੇ ਜੋ ਤੂੰ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰੇ,
ਤਾਰ ਤਾਰ ਹਟਕੋਰੇ ਵਾਂਗੂੰ ਖਿਲਰ ਗਏ ਨੇ।

ਉੱਡਣੇ ਘੋੜੇ ਸਣੇ ਲਗਾਮਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ,
ਵੰਝਲੀ ਵਰਗੇ ਯਾਰ ਤੂੰ ਲੱਭ ਲੈ,
ਕਿੱਧਰ ਗ਼ਏ ਨੇ?

•

ਸਮੂਹ ਗੀਤ

ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੰਦਰ ਸੋਚੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਯਾਰ ਹੇ।
ਨਿੰਮੋਝੂਣ ਤਬੀਅਤ ਤੇਰੀ ਦੱਸਦੀ ਤੂੰ ਬੇਕਾਰ ਹੇ।

ਉਮਰ ਆਪਣੀ ਦੇ ਤੂੰ ਗਿਣ ਲੈ ਕਿੰਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘਾਏ।
ਹਰ ਰੁੱਤੇ ਤੇਰੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਖਾਵਣ ਕੌਣ ਬਟੇਰੇ ਆਏ।
ਤੂੰ ਸਕਦੈਂ ਪਹਿਚਾਣ ਕਿ ਉੱਠ ਕੇ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਚਿਤਾਰ ਹੇ।

ਤੇਰੇ ਹੱਕ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਦਿਹਾੜੀ ਕਿਹੜਾ ਛੇੜੀ ਜਾਵੇ।
ਧਰਤੀ ਘੁੰਮੇ ਅਸੀਂ ਖਲੋਤੇ ਕਿਹੜਾ ਗੇੜੀ ਜਾਵੇ।
ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੋਰੀ ਤੋਂ ਉੱਠ ਪਉ ਹੁਣ ਯਾਰ ਹੇ।

ਤੇਰੀ ਲਾਡ ਲਡਿੱਕੀ ਮੱਖ਼ਣੀ ਨੂੰ ਪਿਆ ਕਿਹੜਾ ਖਾਵੇ।
ਤੇਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਰੀਝ ਪ੍ਰਾਹੁਣੀ ਬਿਨ ਪਾਣੀ ਮੁੜ ਜਾਵੇ।
ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਸਤੀ ਬਹੁਤ ਕਰੀ ਹੁਣ ਉੱਠ ਤੇ ਥਾਪੀ ਮਾਰ ਹੇ।

ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੱਗ ਹੈ ਬੱਝੀ ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਵਿੰਨੀ ਤਾਣੀ।
ਡੌਲੇ ਪਰਖ਼ਣ ਦੀ ਨਾ ਐਵੇਂ ਹੋ ਜਾਏ ਰੀਝ ਪੁਰਾਣੀ।
ਉੱਠ ਸਮਾਂ ਦੁਰਕਾਰੂ ਤੈਨੂੰ ਜੇ ਨਾ ਉੱਠਿਉਂ ਯਾਰ ਹੇ।

ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਏਦਾਂ ਆਪਾਂ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਜੇ ਸਾਰੇ।
ਮੁੱਕਣਗੇ ਕਿੰਜ ਅੰਬਰ ਵਿਚੋਂ ਬੋਦੀ ਵਾਲੇ ਤਾਰੇ।
ਨਹਿਸ਼ ਕੁਲਹਿਣੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਟਕਾਈਏ ਮੂੰਹ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇ।
ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੰਦਰ ਸੋਚੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਯਾਰ ਹੇ।

•

ਗੀਤ

ਮਾਏ ਨੀ ਮਾਏ! ਤੇਰਾ ਪੁੱਤ ਦੱਸਣੋਂ ਸ਼ਰਮਾਏ।
ਕੱਢੇ ਜੇ ਆਵਾਜ਼ ਮੂੰਹੋਂ ਪੁੱਤ ਤੇਰਾ ਬਾਂਕੜਾ ਨੀ,
ਪੈਣ ਉਹਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਹਲਕਾਏ।

ਕਾਹਦੀ ਨੀ ਉਡੀਕ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੋਂ ਤੱਕਨੀ ਏਂ,
ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਘਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਉਣਾ।
ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਰੱਖ ਨਾ ਤੂੰ, ਆਸਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲਾ ਕੇ,
ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀਂ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਰਜਾਉਣਾ।
ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਡਿਗਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੱਛੇ,
ਪੁੱਤ ਤੇਰਾ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਏ।

ਰੋਜ਼ ਰਾਤੀਂ ਅੰਮੀਏਂ ਨੀ ਗੋਡਿਆਂ 'ਚ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ,
ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਮੇਰੇ ਯਾਰ ਨੀ।
ਬਾਪੂ ਦੀ ਹੰਡਾਲੀ ਇਕ ਖਾਣ ਨੂੰ ਟੱਬਰ ਸਾਰਾ,
ਕਿੱਦਾਂ ਮੈਂ ਵੰਡਾਵਾਂ ਉਹਦਾ ਭਾਰ ਨੀ।
ਅੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਪੁੱਤਰ ਤੇਰਾ ਰੋਜ਼ ਮਾਏ,
ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਲੰਘ ਜਾਏ।

ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਿਕਿਆ ਨੀ ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ ਵਾਂਗੂੰ,
ਪੁੱਛ ਲੈ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਹਦਾ ਨਾਮ ਨੀ।
ਸੁੱਟ ਕੇ ਉਦਾਸ ਸਿਰ ਗੋਡਿਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਬੈਠਾ,
ਪੁੱਤ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਜੁਆਨ ਨੀ।
ਹੋਰ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਅਜੇ ਓਸ ਏਦਾਂ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ,
ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਨਾ ਕੋਈ ਆਏ।

ਮਾਏ ਨੀ ਤੂੰ ਮਮਤਾ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਰੱਖ ਦਿਲ ਵਿਚ,
ਅਜੇ ਇਹਦੀ ਜਾਪਦੀ ਨਾ ਲੋੜ ਨੀ।
ਤੁਰਨਾ ਏਂ ਕਾਫ਼ਲਾ, ਜਹਾਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹਦੇ,
ਪੁੱਟਣਾ ਏਂ ਖੋੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਬੋਹੜ ਨੀ।
ਮੱਝੀਆਂ ਦੀ ਖੁਰਲੀ ਤੇ ਪੱਠੇ ਸਾਡਾ ਬਾਪੂ ਪਾਵੇ,
ਦੁੱਧ ਸਾਰੇ ਉੱਚੇ ਘਰੀਂ ਜਾਏ।
ਮਾਏ ਨੀ ਮਾਏ, ਤੇਰਾ ਪੁੱਤ ਦੱਸਣੋਂ ਸ਼ਰਮਾਏ।
ਕੱਢੇ ਜੇ ਆਵਾਜ਼ ਮੂੰਹੋਂ, ਪੁੱਤ ਤੇਰਾ ਬਾਂਕੜਾ ਨੀ,
ਪੈਣ ਉਹਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਹਲਕਾਏ।

•

ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ,
ਕੂਕੇ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਤੋਪ ਦਾ ਮੂੰਹ।
ਹਰਫ਼ ਕਿੰਜ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ ਨੇ,
ਹਿੱਕ ਤੋਂ ਦੀ ਦੌੜਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਟਾਪ।
ਮਾਂ ਦਾ 'ਤਾਰੂ' ਪੁੱਤ,
ਕਿੰਜ ਭੁੱਲੂ 'ਰੰਬੀ' ਦੀ ਧਾਰ।
ਸਿਰਫ਼ ਅਸੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ ਹਾਂ,
ਜੋ ਕੇਵਲ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖੱਟਿਆ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ।

•

ਮੌਸਮ

ਕੇਹੀ ਅਨੋਖੀ ਰੁੱਤ ਹੈ!
ਜਦ ਜੰਮਦੇ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਗਿਆਰ।
ਤੇ ਦੱਬ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਚੀਖ਼ਦੇ ਨੇ,
"ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।"

•

ਇਕ ਸੁਆਲ

ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦਾ ਕਥਨ: ਔਰਤ ਫੁੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ?
ਕੋਲੇ ਚੁਗਦੀ ਮਦਰਾਸਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ,
ਇੰਪਾਲਾ ਕਾਰ 'ਚ ਬੈਠੀ ਔਰਤ ਤੀਕ,
ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ ?

•

ਹਕੂਮਤ

ਨਵੇਂ ਲਾਰਿਆਂ, ਨਵੇਂ ਸ਼ੋਸ਼ਿਆਂ,
ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ।
ਮਨ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ-ਕੀਕਣ ਆਖਾਂ,
'ਰੜਕ' ਨੂੰ ਨੀਂਦਰ ਰਾਣੀ।

•

ਪੁਲਸੀਏ

ਸਿਰ ਤੇ ਹਾਕਮ ਖ਼ੌਰੂ ਪਾਉਂਦੇ
ਅੱਖ 'ਚ ਲਟਕਣ ਲਾਰੇ।
ਖ਼ਾਕੀ ਵਰਦੀ ਦੇ ਵਿਚ ਬੱਝੇ,
ਕਿਧਰ ਜਾਣ 'ਵਿਚਾਰੇ'।

•

ਵਰਜਿਤ ਬੋਲ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੂਹਾ ਟਹਿਕਦਾ,
ਗੁਲਾਬ ਹੀ 'ਜਿੱਤ' ਹੈ,
ਕਈ ਵਾਰੀ ਵਿਵਰਜਿਤ 'ਫੁੱਲ',
ਪੋਸਤ ਦਾ ਵੀ,
ਆਪਣੀ ਬਾਤ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

•

ਰੰਗ

ਕੋਰਾ ਸਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੈਂ ਤਾਂ,
ਤੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ।
ਤੇਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਰਿਹਾ ਹਾਂ,
ਤੇਰੇ ਮਗਰੋਂ।
ਜਦ ਮਨ ਚਾਹਿਆ,
ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਝੋਲੀ,
ਚਿੱਤ ਪਰਚਾਊਂ।
ਏਸ ਰੰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਰੰਗ,
ਕੀਹ ਕਰਨਾ ਹੈ?

•

ਬੇਚੈਨੀ

ਬਿਨਾ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਧੁੱਪ ਲੜਦੀ ਹੈ।
ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਚੁਭ ਰਹੀਆਂ,
ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ।
ਮਹਿਫ਼ਲ ਦੇ ਵਿਚ ਹੱਸਦੇ ਲੋਕੀਂ,
ਫਿੱਕੇ ਜਾਪਣ।
ਮੇਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਕੱਲ-ਮੁ-ਕੱਲਾ,
ਜੀਕਣ ਗੁੰਗਾ ਬਾਲ ਗੁਆਚਾ।
ਨਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਖ਼ਤ ਵਾਂਗੂੰ ਮੱਥੇ ਤੇ ਜੜਿਆ।
ਪਤਾ ਨਹੀਂ,
ਮੈਨੂੰ ਕੀਹ ਲੜਿਆ ਹੈ?
ਘਰ ਵਿਚ ਉੱਕਾ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।
ਗੱਲ ਗੱਲ ਉੱਤੇ,
ਖ਼ਿਝ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

•

ਰਿਸ਼ਤੇ

ਮੈਂ ਜਿਸ ਛਿਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ,
ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪੁਰਖ਼ਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਜੁੜਿਆ ਹੈ।
ਖਿਡੌਣਾ!
ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਪਰਚਿਆ ਹਾਂ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਵਗਾਹ' ਕੇ ਰਾਵੀ 'ਚ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ।
ਖ਼ਾਲੀ ਪੀਪਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ,
ਉਦੋਂ ਨਾਲੋਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੈ।
ਬੱਸ ਫ਼ੇਰ ਵੀ ਕੇਵਲ ਹੱਸ ਛੱਡੀਦਾ ਹੈ।
ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਝਾਂਜਰ ਛਣਕਣ ਨਾਲ,
ਸਾਡੇ ਪੈਰ ਤਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।
ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਛਿਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।
ਪੁਰਖਿਆਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤਾਂ,
ਕੇਵਲ ਜਨਮ ਤੀਕਣ.ਸਨ।

•

ਮੱਧਸ਼੍ਰੇਣੀ

ਨਾ ਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ,
ਨਾ ਹੰਸਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਲੇ,
ਕੇਹੇ ਨਿੱਖੜੇ ਹਾਂ ਯਾਰੋ,
ਡਾਰ 'ਚੋਂ ਆਪਾਂ।
ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਚੱਕ ਉੱਤੇ,
ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਵੀ ਰੂਪ ਮਿਲੇ,
ਵਕਤਾਂ ਦੇ ਪਹੀਏ 'ਤੇ,
ਅਨਘੜ ਹੀ ਪਏ ਆਪਾਂ।

•

ਸੰਕੇਤ

ਸੰਭਲ ਜਾਓ!
ਰੁੱਤ ਗਰਭਵਤੀ ਹੈ।
ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ?
ਜਣੇਪਾ-ਘੜੀਆਂ ਤੰਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ,
ਕੀ ਪਤਾ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੋਵੇ?
ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਜਾਂ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਸੰਭਲ ਜਾਉ!
ਰੁੱਤ ਗਰਭਵਤੀ ਹੈ।

•

ਸਾਂਝ

ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਨੇ,
ਮਨ ਨੂੰ ਆ ਮੱਲਿਆ ਹੈ।
ਦੋਸਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ,
ਜਦ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ,
ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ,
ਥੱਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਾਂ।
ਹੁਣ ਵਿਗੜਨ 'ਤੇ,
ਉਹੀਓ ਗੱਲ ਕੁਝ ਇੰਜ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।
ਜੀਕਣ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੈਠਾ,
ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਪੁਰਾਣਾ।

•

ਸੱਚ

ਜੋ ਸੁਣਨੋਂ ਤੂੰ ਝਿਜਕੇਂ,
ਉਹ ਹੀ ਸੱਚ ਵਰਗਾ ਹੈ।
ਸੱਚ ਕੋਈ 'ਸ਼ਸਤਰ' ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ,
ਪਰ ਇਹ 'ਵਾਰ' ਕਰਨ ਦਾ,
ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਹੈ।

•

ਆਸ

ਅਹੁ ਕਾਲੀ ਚਿਮਨੀ ਦਾ ਧੂੰਆਂ,
ਮੇਰਾ ਰੰਗ ਬਦਰੰਗ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹੈ।
ਕਦੇ ਤਾਂ ਵਕਤ ਆਵੇਗਾ,
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮੈਲ ਦੀ ਤਹਿ ਨੂੰ ਵੀ,
ਹਿੱਕ ਤੋਂ ਖ਼ੁਰਚ ਦੇਵਾਂਗਾ।

•

ਰੁਟੀਨ

ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਹੀ,
ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਵੀ,
ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ।
ਬਿਨ ਅਫ਼ਸੋਸ ਚਿਖ਼ਾ ਸੜ ਬਲ ਕੇ,
ਬੁਝ ਜਾਣੀ ਹੈ।
ਰਾਖ਼ ਦੀ ਗਠੜੀ ਨੂੰ,
ਵਿਰਲਾਪਾਂ ਦੀ ਸਿੱਲ੍ਹ ਚੜ੍ਹਨੀ।
ਬੀਤ ਗਏ ਦੀ ਯਾਦ ਪੁਰਾਣੀ,
ਜਦ ਆਉਣੀ ਹੈ,
ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ ਰੋ ਛੱਡਣਾ ਹੈ।
ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਗੂੰ ਫਿਰ ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਵੀ,
ਹੱਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰ ਜਾਣਾ ਹੈ।

•

ਰੁਜ਼ਗਾਰ

ਮੇਰਿਆਂ ਹੋਠਾਂ 'ਤੇ ਰੁਕ ਗਈ,
ਹੈ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼।
ਕਿਸ ਸਪੇਰੇ ਕੀਲਿਆ ਹੈ,
ਮੇਰੀਆਂ ਅਣਖ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਗ।
ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਰੇਤ,
ਜੇ ਕਿਰਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗ਼ਮ ਨਹੀਂ ਸੀ,
ਕਿਰ ਗਿਆ ਸਾਲਮ ਸਬੂਤਾ,
ਆਪ ਹੀ ਮੈਂ ਸੁਪਨ-ਸਾਜ਼।

•

ਭਰਮ

ਉਹ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਹੋਊ,
ਤੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹਾ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੀ ਯਾਰਾ,
ਕਈ-ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਵੜਿਆ ਨਹੀਂ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਗੁਆਚੇ ਯਾਰ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਿਸਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾਂਗਾ।
ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਵਾਂਗਾ।

ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅੱਥਰੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਟਾਲਦਾ ਰਹਿੰਨਾਂ,
ਪਤਾ ਹੈ, ਸਾਂਭ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਿਖ਼ਰ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਜੇ ਰਾਤਾਂ ਕਾਲੀਆਂ ਏਦਾਂ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਰਾਤਾਂ,
ਮੈਂ ਕੀਕਣ ਚਾਨਣੀ ਵਿਚ ਫ਼ਲਣ ਵਾਲਾ ਬਿਰਖ਼ ਲਾਵਾਂਗਾ।

ਮੈਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਕਦੀ ਜਦ ਬੰਟਿਆਂ ਤੇ ਚੋਟ ਲਾਉਂਦਾ ਸਾਂ,
ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜਾਣਦਾ ਏਦਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਵੀ ਤਿੜਕ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਨਾ ਗੱਲ ਗੁਆ ਦੇਣੀ,
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਚ ਖੁਭੇ ਕਿੱਲ ਗਿਣਾਵਾਂਗਾ।

ਗੁਆਚੇ ਚਿਹਰਿਓ! ਆਓ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰ ਨੂੰ ਲੈ ਚੱਲਾਂ,
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਵੀ ਮੈਂ ਰੌਲਿਆਂ ਵਿਚ ਗਰਕ ਜਾਵਾਂਗਾ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਪੈੜਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਲੇ।
ਇਕਲਾਪੇ ਵਿਚ ਇਹੀਓ ਸਾਥ ਸੁਹੇਲੇ।

ਭਟਕ ਚੁਕੇ ਆਂ ਅਸੀਂ ਬੜਾ ਈ ਪਹਿਲਾਂ,
ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੂਹਾਂ ਬੇਲੇ।

ਮੋਇਆ ਦਾ ਗ਼ਮ ਸਿੱਲ੍ਹਾ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ,
ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਗਏ ਤਰੇਲੇ।

ਤੇਰੇ ਕਿਉਂ ਹੋਠਾਂ ਤੇ ਚੁੱਪ ਦਾ ਜੰਦਰਾ,
ਨਾਗ ਜ਼ਰੀਲਾ ਮੁਸਕਣੀਆਂ ਸੰਗ ਖੇਲ੍ਹੇ।

ਨਾ ਰੋ ਐਵੇਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਕਰ ਚੇਤੇ,
ਨਾ ਹੁਣ ਐਵੇਂ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰ ਕੁਵੇਲੇ।

•

.ਗ਼ਜ਼ਲ

ਗਰਦ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨੇ ਰਾਤਾਂ ਕਾਲੀਆਂ।
ਮਾਵਾਂ ਪੁੱਤ ਗਵਾ ਲਏ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ।

ਸਿਖ਼ਰ ਦੁਪਹਿਰਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਾਂਬਾ ਕਹਿਰ ਦਾ,
ਦੋਹਾਂ 'ਚੋਂ ਕਿਸ ਰੁੱਤ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂ ਗਾਲੀਆਂ।

ਪਾਲੇ ਠਰ ਕੇ ਰਾਤ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਮਰ ਗਿਆ,
ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਲੋਥ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਅੱਗਾਂ ਬਾਲੀਆਂ।

ਆਰ ਪਾਰ ਪਈ ਮਹਿਕ ਕਰੇ ਅਠਖੇਲ੍ਹੀਆਂ,
ਕਾਹਨੂੰ ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ ਲਾਈਆਂ ਜਾਲੀਆਂ।

ਪੇਟ ਵਜਾ ਕੇ ਭੁੱਖੇ ਗਾ ਕੇ ਰੱਜ ਗਏ,
ਦੇਣ ਤਸੱਲੀ ਆਈਆਂ ਜਦ ਨੂੰ ਥਾਲੀਆਂ।

ਰਾਤੀਂ ਖ਼ਬਰੇ ਕੌਣ ਸੁਨਾਉਣੀ ਦੇ ਗਿਆ,
ਬੋਹੜਾਂ ਦੇ ਪੱਬ ਡੋਲਣ ਥਿੜਕਣ ਟਾਲ੍ਹੀਆਂ।

ਜਾਦੂਗਰ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕੋਈ ਸਮਝਦਾ,
ਐਵੇਂ ਭੀੜ ਵਜਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਲੀਆਂ।

ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਲਾਲ ਬਣੇਗਾ ਅੰਤ ਨੂੰ,
ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੱਲੇ ਹਰੀਆਂ ਡਾਲੀਆਂ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਬੜਾ ਚਿਰ ਜੀਅ ਲਿਆ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਦਿਆਂ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਡਰ ਕੇ।
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਜ ਸਾਂ ਜਿੰਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਮਰ ਮਰ ਕੇ।

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀਹ ਪਤਾ ਸੀ ਮਘ ਪਵੇਗੀ ਰਾਖ਼ ਚੋਂ ਏਦਾਂ,
ਜੋ ਆਪਾਂ ਠਾਰ ਦਿੱਤੀ ਅੱਗ ਬਰਫ਼ਾਂ ਹੇਠ ਧਰ ਧਰ ਕੇ।

ਇਹ ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਹਿਰ ਵੀ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਹੂਣੀ ਸੀ,
ਇਹ ਜਾਦੂ ਮੇਲ ਦਾ ਕਿ ਵਗ ਰਿਹਾਂ ਕੰਢਿਆਂ ਤੋਂ ਭਰ ਭਰ ਕੇ।

ਤੂੰ ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰਿਆਂ ਹੋਠਾਂ 'ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਖੋਹੀ ਸੀ,
ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਰੋਇਆ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਡਰ ਡਰ ਕੇ।

ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਸਮਝਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਭਟਕਾਂਗਾ,
ਮੈਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਾਂਭਨਾਂ ਵਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਰ ਕਰਕੇ।

ਇਹ ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਐਵੇਂ ਦਰ-ਬ-ਦਰ ਨਹੀਂ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ,
ਇਹ ਝੁਕਿਆ ਜਦ ਵੀ ਝੁਕਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਝੁਕਿਆ ਤੇਰੇ ਘਰ ਕਰਕੇ ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਮੇਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਪਰਤ ਕੇ ਆਈ ਨਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ।
ਕਾਹਨੂੰ ਤੂੰ ਐਵੇਂ ਵੇਖਨੈਂ ਭੁੱਬਲ ਨੂੰ ਫ਼ੋਲ ਫ਼ੋਲ।

ਜਸ਼ਨਾਂ 'ਚ ਰੁੱਝੇ ਲੋਕ ਨੇ ਤੇ ਬਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਮੈਂ,
ਵੱਜਦੇ ਨਗਾਰੇ ਤੂਤੀਆਂ ਪਏ ਖੜਕਦੇ ਨੇ ਢੋਲ।

ਤੇਰੀ ਇਹ ਬਲਦੀ ਮੁਸਕਣੀ ਮੇਰੇ ਸਿਵੇ ਦੀ ਲਾਟ,
ਕੰਬਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਾਂਗਰਾਂ ਕਿੱਦਾਂ ਰਹੀ ਏ ਡੋਲ।

ਪੈਂਡੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਘਟਣ ਦੀ ਥਾਂ ਵਧ ਰਹੇ ਨੇ ਹੋਰ,
ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਆ ਰਹੇ ਆਂ ਖ਼ੁਦ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਲ।

ਕਿੰਨਾ ਅਜੀਬ ਹਾਦਸਾ ਕਿ ਮਰ ਗਿਆ ਹਾਂ ਮੈਂ,
ਦੁਸ਼ਮਣ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਸੀ ਹਥਿਆਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਜ਼ਿੰਦ ਕੀਤਿਆਂ ਨਾ ਸਰੇ।
ਕੌਣ ਜਾ ਬੇਗਾਨੇ ਗ਼ਮ ਸਾਗ਼ਰਾਂ 'ਚ ਤਰੇ।

ਕਾਹਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਜੜ੍ਹੋਂ ਆਪ ਹੀ ਤਾਂ ਪੁੱਟੇ,
ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਕਦੇ ਹੋਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਰੇ।

ਮੋਮ ਦਾ ਸਾਂ ਬੁੱਤ ਮੈਂ ਤਾਂ ਫਸਿਆ ਕੁਥਾਵੇਂ,
ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਅੱਗ ਤੋਂ ਮੈਂ ਹੋਵਾਂ ਕਿੰਜ ਪਰੇ।

ਰੋਕ ਲੈ ਤੂੰ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਹੀ ਦਰਿਆ,
ਰੋੜ੍ਹ ਹੀ ਨਾ ਦੇਵੇ ਮੈਨੂੰ ਹਠ ਤੋਂ ਇਹ ਪਰੇ।

ਠੀਕ ਹੈ ਜੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਨਾ ਜਿੱਤੇ ਨਾ ਹਰੇ,
ਠੀਕ ਹੈ ਜੇ ਦੋਵੇਂ ਨਾ ਹੀ ਜਿੱਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਰੇ।

ਖ਼ੋਟ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਸੀ ਅਖ਼ੀਰ,
ਫ਼ਿਰਦੇ ਗਵਾਚੇ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਕੇ ਆਪਾਂ ਖ਼ਰੇ।

ਹਵਾ ਹੱਥ ਭੇਜੀਂ ਨਾ ਤੂੰ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਡਾਕ,
ਵਾਪਸੀ ਬੇਰੰਗ ਚਿੱਠੀ ਮੁੜੂ ਤੇਰੇ ਘੇਰੇ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਦਿਨ ਭਰ ਜਿਹੜੀ ਰਾਤ ਉਡੀਕਾਂ ਰਾਤ ਪਏ ਘਬਰਾਵਾਂ।
ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖ਼ੂਹ 'ਚੋਂ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂ।

ਓਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਡਰ ਲੱਗੇ,
ਜੀਹਦਾ ਕੰਤ ਜਹਾਜ਼ੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਲੈ ਕੇ ਚਾਰ ਕੁ ਲਾਵਾਂ।

ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਭਲਾ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ਇਸ ਰੁੱਤੇ,
ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਖਲੋਤਾ ਮੈਂ ਹਾਂ ਜਾਂ ਪੱਤ ਵਿਰਲਾ ਟਾਵਾਂ।

ਕੱਲ੍ਹ ਤਿਰਕਾਲੀਂ ਡੁੱਬਦਾ ਸੂਰਜ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਏਦਾਂ,
ਜੀਕਣ ਸਾਮੀ ਘੇਰੀ ਹੋਵੇ, ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸ਼ਾਹਵਾਂ।

ਕੱਲ੍ਹ ਦਰਿਆ ਸੀ ਚਾਰ ਚੁਫ਼ੇਰੇ ਵਿਚ ਖਲੋਤਾ ਮੈਂ ਸਾਂ,
ਅੱਜ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਰੇਤ 'ਚ ਪੋਟਾ ਪੋਟਾ ਧਸਦਾ ਜਾਵਾਂ।

ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਾਇਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰੁੱਖ ਘੂਰਦੇ ਮੈਨੂੰ,
ਸ਼ਹਿਰ ਬੇਗਾਨੇ ਦੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਬੁੱਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਛਾਵਾਂ।

ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਣੀ ਹੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸਾਂ,
ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨਕਸ਼ ਗੁਆ ਕੇ ਹੁਣ ਕਾਹਨੂੰ ਪਛਤਾਵਾਂ।

ਤੇਰੀ ਧੁੱਪ ਮੁਬਾਰਕ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਛਾਂ ਤੇਰੀ ਵੀ ਤੈਨੂੰ,
ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਰਛਾਵਾਂ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਕਰਕੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਮੈਂ ਰਾਤੀਂ ਸੀ ਰੋ ਪਿਆ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਦਿਆਂ ਬੂਹਾ ਹੀ ਢੋ ਲਿਆ।

ਇਹ ਉਮਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਰੱਖਣੀ ਸੀ ਰਾਖਵੀਂ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਰਾਤ ਦਿਨ ਹੁਣ ਤੋਂ ਹੀ ਖੋਹ ਲਿਆ।

ਦੁਸ਼ਮਣ ਤਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈਣ ਹੀ ਯਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਾਂ,
ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ੀ ਸਭ ਨੂੰ ਹੈ ਟੋਹ ਲਿਆ।

ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਢੱਕ ਕੇ ਜਿਸਮ ਆਪਣਾ,
ਰੌਲੇ 'ਚੋਂ ਕਿਸਨੇ ਮੈਥੋਂ ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਖੋਹ ਲਿਆ।

ਵਗਦੀ ਹਵਾ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਖ਼ਵਰੇ ਤੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ,
ਉਹ ਲਿਪਟ ਗਈ ਮੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਲਿਆ।

ਕਾਹਦੇ ਗਿਲੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਜੇ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕੀਹ,
ਏਨਾ ਬਹੁਤ ਹੈ ਦਰਦ ਦਾ ਮੈਂ ਗੀਤ ਛੋਹ ਲਿਆ।

•

ਗ਼ਜ਼ਲ

ਤੇਰੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਤਾਂ ਸਾਹਾਂ 'ਚ ਭਰ ਗਈ।
ਤੇਰਾ ਹੀ ਮਣਕਾ ਫ਼ੇਰਦੇ ਉਮਰ ਹੈ ਲੰਘ ਰਹੀ।

ਤੇਰੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ ਖ਼ੁਰਿਆ ਮੇਰਾ ਵਜੂਦ,
ਆ ਕੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਪੁੱਛ ਲੈ ਕਿੱਦਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ।

ਜੀਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ਸਦਾ ਕੁਝ ਪਲ ਉਹ ਮਹਿਕਦੇ,
ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਜੇ ਦੋਸਤੀ ਰੰਗੋਂ ਬਦਲ ਗਈ।

ਇਹ ਆਮ ਅੱਗ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹੈ ਪਰਚੰਡ ਮੇਰੇ ਯਾਰ,
ਅਗਨੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਬਲ ਰਹੀ।

ਨਾਤੇ ਦੀ ਭੁੱਖ ਸਹਾਰਨੀ ਔਖੀ ਹੈ ਦੋਸਤਾ,
ਕਿੱਦਾਂ ਕਹਾਂ ਮੈਂ ਯਾਰ ਦੀ ਯਾਰੀ ਬਦਲ ਗਈ।

•

ਅੰਤਿਕਾ

ਅਗਸਤ 1978 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ "ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ" ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਿਊਏਜ਼ ਬੁੱਕ ਸੈਂਟਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ ਸ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛਾਪੀ ਸੀ। ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਐਮ.ਏ. ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਸਰਵ ਭਾਰਤੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੇਤੂ ਬਣੀ। ਇਸੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਜਦੋਂ ਛਪੀ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਮਿਲੇ 500 ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ 2 ਛੱਤ ਵਾਲੇ ਪੱਖੇ ਖਰੀਦੇ ਜਿਹੜੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਾਲੀ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਮੇਰੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਾਲੇ ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਬੱਚਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਪੁਨੀਤ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਅਤੇ ਇਨਾਮ ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਣਾ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਸ਼ਰਸਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਰਿਲੀਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਅੱਜ ਵਰਗਾ ਆਡੰਬਰਵਾਦੀ ਮਾਹੌਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। 5 ਰੁਪਏ ਦੀ ਚਾਹ ਤੇ ਪਕੌੜਿਆਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਪਾਸ਼, ਲਖਵਿੰਦਰ ਜੌਹਲ, ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੱਕੜ ਅਤੇ ਰਣਜੀਤ ਕੋਮਲ ਨੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਅਜੀਤ ਭਵਨ ਦੇ ਥੱਲੇ ਬਣੇ ਟੀ ਸਟਾਲ 'ਤੇ ਹੀ ਲੋਕ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਬਰਨਾਲਾ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ। ਕਾਮਰੇਡ ਸੁਰਜੀਤ ਗਿੱਲ, ਲਖਵਿੰਦਰ ਜੌਹਲ, ਦਲਬੀਰ, ਹਰਨਾਮ ਅਤੇ ਦਿਓਲ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਰਿਵੀਊ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਤਸੱਲੀ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਮਿੱਤਰ ਕਵੀ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਲਾਟੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵੜੈਚ, ਭਾਜੀ ਡਾ. ਗੁਰਦਰਸ਼ਨਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ, ਵੱਡੇ ਵੀਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਭੈਣ ਜੀ ਪ੍ਰਸ਼ੋਤਮ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਭੈਣ ਜੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ, ਮੇਰੀ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥਣ ਪ੍ਰੋ. ਨਿਰਪਜੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦੇ ਤਾਣੇ-

ਬਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੋ. ਮਲਵਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੇ ਤੇਜ਼ ਸਿਖ਼ਰ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਵੇਲੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਹਰਿਆਵਲੀ ਛਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹ ਗਿਆਤਾ ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ "ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਰਵਾਇਤ ਵਾਲੀ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਨਿਭਾਅ ਵਾਲਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਵੀ ਭੇਤੀ ਹੈ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਵੀ ਗਿਆਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੀੜਾਂ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਵਰਗਾ ਮਹਿਕਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਨਿੱਜੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੀਕ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪਛਾਨਣਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।"

ਮੈਂ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਸੰਤਕੋਟ ਵਿਚ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਤੇਜ ਕੌਰ ਦੇ ਕੁੱਖੋਂ 2 ਮਈ, 1953 ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲੋਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਬਾਵਾ ਲਾਲ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਧਿਆਨਪੁਰ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਿਜ ਕਾਲਾ ਅਫ਼ਗਾਨਾ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ 1971 ਵਿਚ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਵੀਰਾਂ ਪ੍ਰਿੰ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਅਤੇ ਡਾ. ਐਸ.ਪੀ. ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਮਾਹੌਲ ਉਸਾਰਿਆ ਰਿਹਾ।

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲਈ 1976 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ ਦੋਰਾਹਾ, ਫਿਰ 1977 ਤੋਂ 1983 ਤੀਕ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਕਾਲਜ ਜਗਰਾਉਂ ਅਤੇ 1983 ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਾਂ। 1980 ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਮੈਂਬਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾਂ। ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥਣ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਬੇਟੇ ਪੁਨੀਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਅਤੇ ਧੀਆਂ ਵਰਗੀ ਨੂੰਹ ਪ੍ਰੋ. ਰਵਨੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾਥ ਮੇਰੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ਬਦ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਕਾਮੇ ਵਜੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਤੁਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ, ਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਿੱਕਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹਰ ਕਦਮ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਨਾ ਗੁਆਚਣ, ਹੁਣ ਤੀਕ ਇਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਗਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।

ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਪਸਰੇ ਅਨਿਆਇ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਪਸਰੇ ਅਨਿਆਇ ਨੂੰ ਕੋਸਣਾ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਅੰਗ ਮਈ ਇਕਬਾਰ ਕਰਨਾ ਗੁਰਭਜਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਝਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮੌਤ ਕਬੂਲਣ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਵੀ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ ਆਮ ਸਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਦਰਦਾਂ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਦਾ ਸ਼ਾਸਤਰਧਾਰੀ ਨਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ ਉਲਝਦਾ ਆਪਣੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਉਹ ਅਲੋਕਾਰ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਹੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਕਠਿਨਾਈ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਜਾਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਆਮ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨਿਰਾਕਾਰ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਆਡੰਬਰ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਕ-ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਭਿੱਜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮੁਖੌਟਾ ਨਹੀਂ, ਚਿਹਰਾ ਹੈ; ਉਪਦੇਸ਼-ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ, ਮਨ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ ਜਿਥੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿ ਧੁਨੀ ਦਾ ਵਾਹਨ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇ।

ਉਸ ਦੀ ਆਤਮ ਪਛਾਣ ਤੇ ਆਤਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਆਤਮ-ਪਛਾਣ ਤੇ ਆਤਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਣ-ਪਰਖੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਅਣ ਅਜਮਾਏ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ।

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ

ISBN 817883794-3

Sheesha Jhooth Bolda Hai

Rs. 100/-

Chetna Parkashan

Punjabi Bhawan, Ludhiana-141001
Ph. +91-161-2413613, 2404928
B.O. :Qila Road, Opp. Bus Stand,
Kotkapura. Ph. +91-1635-222651
web : www.chetnaparkashan.com

ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ 'ਮਨੁੱਖ' ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਰੇਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਹਾਸਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਦਾ। ਉਹ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਪੱਸਰੇ ਕਹਿਰੀਆਂ ਤੱਕ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਬੇਬਾਕ ਹੋ ਕੇ ਵੰਗਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ਰ-ਖ਼ਰੀਦ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ ਦਾ ਸੱਚ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਏਨਾ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧਿਰ ਆਪ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

-ਆਤਮਜੀਤ

ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਾਵਿ-ਕੁੜੀ ਦੀ ਕਸ਼ੀਦਾਕਾਰੀ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵੇਲ ਬੂਟੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਡੀਕ, ਵਸਲ, ਆਸ਼ਾ, ਨਿਰਾਸ਼, ਹੇਰਵੇ, ਤਾਂਘਾਂ, ਬੇਵਸੀਆਂ, ਉਮੀਦਾਂ, ਹਿੰਮਤਾਂ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਰੁੱਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹੀਂ ਵੱਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ, ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਤੋਂ ਵੀ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਫ਼ਰੋਲਣ ਤੇ ਵਿਰੋਲਣ ਵਰਗਾ ਕਾਰਜ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ, ਭਰਵੇਂ ਅਹਿਸਾਸ ਵਾਲੀ ਕਾਵਿਕ ਕਲਮ ਦਾ ਹੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਭੱਠਲ (ਪ੍ਰੋ:)